

KOMMENTÁR A TIZENKÉT PRÓFÉTÁHOZ

IX.

HABBAKUK PRÓFÉTA KÖNYVE

IRTA:
DR. KECSKEMÉTHY ISTVÁN

KOMMENTÁR A TIZENKÉT PRÓFÉTÁHOZ

IX.

HABBAKUK PRÓFÉTA KÖNYVE

IRTA:

DR. KECSKEMÉTHY ISTVÁN

HABBAKUK KÖNYVE.

I. BEVEZETÉS.

A Mal'aki idejében izzóvá lenni kezdő vallási pártküzdelmek a persa főhatalom (I. Artaxerxes, Longimanus, 465—425) beavatkozása folytán a hithűek-, vagy az idegenekkel szemben tanúsított elzárkózó hajlamukról úgy nevezett partikularisták győzelmével végződött az ellentétes hajlandóságaikról viszont universalistáknak nevezett antimesianisták felett. Ezra és Nehemia, akik ezt a győzelmet az államtól nyert tekintélyökkel és hatalmukkal vívták ki, ismert reformjukkal (444, újra megerősítve Nehemia által 433) lezárván a prófétaiból papivá átalakult izráeli vallás addigi fejlődését, megalapították a zsidó vallást. Ez két oszlopon nyugodott. Egyik volt a jeruzsálemi templom, mely a zsidók szemében tekintélyével minden egyebet elhomályosított a földön; a másik a Mózes törvényévé lett tóra, mely mindazt magában foglalta, amit a zsidónak jelen és jövő üdve érdekében tudnia lehetett és feltétlenül kellett. Így e vallás, valamint a legizőbb particularisticus érzések hevéből született, úgy a leghatározottabb particularisticus törekvések irányában is indult fejlődésének útjára. Fejlődése nyugodtan folyhatott a persa korszak egész hátra levő ideje alatt. A vénülő és ernyedésnek indult persa állam életét, némely belső zavaroktól eltekintve, nem érték külső megrázkódtatások egész Darius Kodomannus (335—323) idejéig; ebben a csendes környezetben a zsidóság nyugodtan folytatta nemzeti szervezetének vallása által megszabott irányban való kiépítését, és elért oda, ahova már a fogásban megindult, t. i. nemzetből hitközséggé lett, melynek élén a felkent főpap állt. Mire azonban ide elérkezett, a particularismusból észrevétlenül és egész természetes úton átevezett az universalismus tágas vizeire. Ugyanaz a két tényező hozta át ide, mely kezdetben oly éles határozottsággal az ellenkező irányba indította: a templom és a Mózes törvénye. A templom tulajdonképpen a prófétaí igehirdetés quintessentiájának, a messianismusnak kőbe öntése volt; és így folyton emlékeztette a zsidóságot a valamennyi próféta közt Deuterojasajah által legvilágosabban megjelölt világmissiói hivatására. A törvény pedig, mikor az egyén életének, még magán életének szabályozásába is, mind mélyebben bele nyúlt, akkor egyik leghatalmasabb tényezőjévé lett a vallásban az individualismus kifejlődésének, amit természetesen egyéb társadalmi és művelődési tényezők is elősegítettek, és ami egész szemmel látha-

tólag már Ezékiel korában megindult. Az egyes embernek szorosán megszabott egyéni kötelességei lévén, most már nem csak mint népének tagja, hanem mint egyén is viszonyba került Istennel. Egyéni kötelességek nyomán egyéni igények és jogok, egyéni kételyek és remények, egyéni problémák feletti tépelődések és bölcselkedések járnak. Mind ezeknek a zsidóság kebelében való felvetődését megállapíthatjuk az e korbeli zoltárokból és a Példabeszédekből. Az egyén pedig, bármely fajhoz tartozik is, egyetemes ember; és az egyéni problémák egyetemes emberi problémák. Így jutott át a zsidóság a particularizmus szolgálatába állított tóra révén az universalizmus vizeire. Segítették ebben természetesen a külső, állami és politikai viszonyok is. Nemzeti eszményei elaludtak, vallásos eszményeinek ápolásában pedig a persa uralom nem csak nem gátolta, hanem még segítette. Ehez járult az, hogy az ernyedő nagy birodalomban a zsidóság igen jó életfeltételeket, sőt gazdagodási eshetőségeket is talált; és így anyagi érdekei, amik nála mindig első sorban állottak, egyenesen megkívánták a persa állam zavartalan nyugalomát. Annyira elenyészett bennök minden faji ellentét tudata, annyira a persa állam fentartás nélküli őszinte alattvalóinak érezték magokat végül, hogy mikor Darius Kodomanus alatt Nagy Sándor (336—323) fellépett, őt már egyáltalán nem azokkal az érzelmekkel fogadták, mint őseik valamikor a Bábelt fenyegető Cyrust, hanem úgy tekintették őt, mint magoknak is daemoni ellenségét. Teljesen azonosították magokat a persa érdekekkel, és az azokon esett sérelmeket a magokéinak is érezték. Nem az jutott eszökbe, hogy az új hódító majd megtöri azt a hatalmasságot, mely őket elnyomja; hanem az, hogy íme ebbe a csendes világba, amelyben mi oly zavartalan békében élünk, egy egészen idegen világból jön egy egészen idegen betolakodó, aki a mi, zsidók és persák, szokásainkat, jogainkat, vagyonunkat nem tiszteli; és ez mindent ki fog forgatni megszokott rendjéből. Nagy Sándor és népe lett a *rá'sá*, az istentelen, a megtámadott Kelet egész népe pedig a *caddiq*, az igaz; akit az istentelen ki akar forgatni igazából. Az ettől való félelem és az e felett való bosszúság töltötte el a zsidó lelkeket Nagy Sándor közeledtére. Ez csak akkor változott meg, mikor a tényleges találkozásnál a túlzott félelmek alaptalanoknak bizonyultak, és a nagy hódító a zsidósággal kegyeit, a samaritánusokkal pedig haragját érezte. És így érthető, hogy megjelenése nagyban élesztette azt az eschatologicus hangulatot, ami a zsidó vallásnak bölcséjétől fogva kísérője volt, és aminek újra ébredését ez idő tájt már nem csak előkészítette, hanem jó formán el is végezte az akkori egyéni problémák, különösen azok legsúlyosabbika, az egyén erkölcsi minősége és külső életsorsa közt levő viszony igazságos volta felett bölcselkedni kezdő korszellem.

Ebben a korban élt, és Nagy Sándor véglegesen döntő győzelme (331) és a zsidósággal való közelebbi érintkezése előtt írt

Habbakuk próféta, aki, a nagyon kései hagyomány szerint júdeai ember volt, amit el is fogadhatunk; egyebet róla nem tudunk. A Bel és a sárkány 33. vből az látszik, hogy e legenda keletkezési korában olyan Boáz-féle gazda embernek tartották őt. A 3-ik fejezet zenei jegyzetei alapján lévita énekesnek nem tarthatjuk, mert azok kétségtelenül idegen kéztől erednek.

Könyvének egész gondolatvilága határozottan az imént rajzolt korra és körülményekre útal. Az egész egy művészileg három fejezetre tagolt egységes és kerek irodalmi mű. Tartalma az, hogy Nagy Sándornak szinte isten-ellenesen emberfeletti sikereit az magyarázza, hogy Jahve őt büntetésül bocsátotta a világra. De túlkapásaiért ő ellene is kész már a büntető ítélet, amit a leigázott népek fognak rajta végre hajtani. Ez oly rettenetes katasztrófába sodorja a világot, hogy még az egyiptomi szabadítás alkalmával történeteket is felül múlja. A próféta reszketve gondol erre, de egyúttal Jahvéba vetett bizalommal is. Nyilván látszik, hogy a nagy fordulatot, a Jahve napját, még életében várta. A három fejezet egymással olyan viszonyban van, mint egy írásműnek három része, u. m. bevezetés, tárgyalás és befejezés. Az I. fejezet a bevezetés. Egy panaszos fohász után festi Nagy Sándor hódításait és hadait és végül az általa elkövetett erőszakosságokat panaszba foglalja. Ebben Habbakuk emberi szempontból nézi a dolgokat, amelyek kinosan nyomakodnak lelkére, és igazságérzetét mélyen sértik, épen ezért, mert csak véges, emberi oldalukat látja. A II. fejezet a tárgyalás. Ebben a próféta, őrhelyére áll, azaz prófétai magaslatra emelkedik és isteni világításban szemléli ugyanezeket a dolgokat. Nagy Sándor megdöbbentő sikerei dolgában Jahve még nem mondta ki az utolsó szót, amit azonban már elhatározott, és előbb-utóbb végre fog hajtani. Ezek a sikerek csak látszólagosak, mert ő, mikor másokat pusztít, tulajdonképen a maga romlását készíti. Bűneiben van büntetése, sikereiben romlása: és a meghódított népek fognak reá négyszeres jajt kiáltani négy bűnéért, u. m. telhetetlenségéért, önzéséért, erőszakosságáért és fajtalan élvhajhászásáért. A III. fejezetben végül egy theofánia van. A bevezetésben felvilágosít a szerző arról, hogy Jahvénak a multban véghez vitt nagy tetteit fogja énekelni abban a reményben, hogy ezeket Jahve „éveken belül“ újra megvalósítja, tehát hogy ő kortársai elé a közel jövő nagy eseményeinek képét tükrözteti velök. Ennek megfelelőleg aztán nem az egyiptomi szabadítás történetének, vagy Jahve ez alkalomból történt megjelenésének pragmaticus vagy krónikás leírását találjuk itt, hanem e megjelenés félelmetes hatásának festését. Hogy ezzel mi a célja, az a befejezésből tűnik ki: e jelenetek rettenő tükrében, melyekkel akkor Jahve népe megszabadítása érdekében döntötte katasztrófába az akkori világot, szemlélheti a hívő a küszöbön álló események képét, melyeket most majd a Nagy Sándortól való megszabadítás céljából zúdít a népekre a kellő pillanatban, Borzasztó pillanatok előtt állunk: de

a hívő örömmel gondol rájuk. Im ez Habbakuk theológiája, mely röviden abban a híres mondásában foglalható össze, amit újabban némelyek el akarnak vitatni tőle, hogy: az igaz ember hitből él.

Könyvünk keletkezési korát Duhm állapította így meg. Vannak ugyan még ma is, sokan, akik azon az 1, 6. vsen alapuló régi állásponton állanak, hogy Habbakuk Jeremia kortársa és vagy ellenese vagy párthíve volt, és a káldok ellen vagy a zsidó nép bűneiről és a káldok által lett büntetéséről írt, már ki mint magyarázza; de ezek könyvünkéből egyre többet több részt kénytelenek szerzőnktől elvitatni, mint az ő korába nem illőt, és különböző korokba, legtöbbször a fogság utániba, átútalni. Ugy hogy, ha következetesek maradnak, oda kell jutniok végre, mint Duhm jóízűen mondja, hogy az egész könyvben csak ez az egy mondás marad hiteles, hogy „íme én felállítom a káldokat“ (1, 6), a többi pedig mind toldás lesz. Könyvünk keletkezési korának kérdése tehát B. Duhm „Das Buch Habakuk“ című művével (Tübingen, 1906) végleg megoldottnak tekinthető.

II. FORDÍTÁS.

- 1 Az a kinyilatkoztatás, melyet Habbakuk látott, *a próféta.*
 - 2 Meddig hívlak segítségül, Jahve,
És nem hallok meg;
Kialltok hozzád, Erőszak!
És nem szabadítasz meg;
 - 3 Mért engeded, hogy bünt lássak,
És nézed el a nyomorúságot?
És pusztítás és erőszak van előttem;
 - 4 Ezért tehetetlen a tóra;]
[És per lett és civakodás támad,
És ítélet soha nem jön ki,
Mert istentelen veszi körül az igazat,
Ezért az ítélet elcsavarva jön ki.
-
- 5 Nézzetek szét a népek közt és figyeljetek,
És csodálkozáván csodálkozzatok;
Mert oly dolgot mível napjaitokban,
Amit nem hinnétek, ha mondanák.
 - 6 Mert íme én feltámasztom a kittieket,
Ezt a keserű és hirtelen neimzetet;
Amely elmegy széles e földre,
Hogy tanyákat foglaljon, melyek nem az övéi.
 - 7 Rettenetes és félelmetes az;
Önmagából ered törvény és felsége.
-
- 8 És gyorsabbak a párducoknál a lovai,
És sebesebbek az esti farkasoknál.

És ugratnak lovagjai, és lovagjai messziről jönnek,
És repülnek, mint a prédára siető sas.

- 9 Mindnyája erőszaktételre jön
Arccal kelet felé törekedve,
És annyi foglyot gyűjt, mint a homok,
10 És ő a királyokkal gúnyolódik,
És a fejedelmek kacagás neki;
Ő minden erődítménynek kacag.

-
- 11 És port halmoz fel és beveszi azt;
Akkor elsuhan szélként,
És tovább megy és vétkezik,
Mint akinek ereje van istene gyanánt.

*

- 12 Nem te vagy-é, Jahve, eleitől fogva
Az én Istenem, Szentségem? Nem halunk meg!
Jahve, ítéletre állítottad őt fel;
Köszál, fenytésre teremtetted őt!
13 Tisztább szemű vagy, semhogy gonoszra nézz;
Nyomorgatásra tekinteni sem bírsz:
Mért tekintesz hitlenekre, hallgatsz,
Mikor az istentelen elnyeli a nála igazabbat?
14 Hiszen olyanná teszed az embert, mint a tenger halai,
Mint a csúszómászó, melynek nincs uralkodója.

-
- 15 Mindnyáját horoggal húzta fel,
Hálójával vonja fel,
És összegyűjti gyalomjával;
Ezért örvend és vigad.
16 Ezért áldoz hálójának,
És tömjénez gyalomjának;
Mert azok által zsiros az ő része,
És kövér az ő étele.
17 Ezért üriti hálóját folyton;
Nemzeteket ölni nem sajnál.

*

- 2 Hadd álljak őrhelyemre és álljak a visánkra és figyeljek;
Hogy lássam, mit beszél velem,
És mit feleljek védelmemre?
2 És felelt nekem Jahve, és azt mondta,
Ird le a vallomást és véd a táblákra,
Hogy könnyen olvashassák azt.
3 Mert még látomás a kitűzött időig,
De siet a véghez és nem csal meg;

Ha késedelmeskedik, várakozzál reá,
Mert jöven jön, nem késik el.

- 4 Imé felfuvalkodott nem volt egyenes a lelke benne;
Pedig az igaz ember hite által él.
5 De mennyivel inkább csalárd a bor;
Büszke férfi nem is nyughatik;
Aki kitárta, mint az alvilág, étvágyát,
És olyan, mint a halál, hogy nem lakik jól;
És magának takarított be minden népet,
És magának gyűjtött össze minden nemzetet.
6 Nemde ezek mind példázatot fognak rá mondani,
És gúnyverset, reá szóló talányokat, és azt mondják:

Jaj annak, aki azt szaporítja, ami nem az övé, meddig?
És aki elterheli magát záloggal!

- 7 Nemde egy pillanat alatt felkelnek hitelezőid,
És felébrednek zaklatóid?
És zsákmányul leszel nekik.
8 Mivel te felprédáltál sok nemzetet,
Felprédálnak téged a többi népek mind;
Embervér miatt, és országon, városon
És minden benne lakón való erőszak miatt.

- 9 Jaj annak, aki gonosz nyereséget szerez házának;
Hogy a magasba rakja fészkrét,
Hogy megmeneküljön a gonosz kezéből!
10 Szégyent tanácsoltál házadnak a sok nép kiirtásával;
És bünt követtél el magad ellen.
11 Mert kő a falból kiált;
És gerenda a faszerkezetből felel rá.

*

- 12 Jaj annak, aki vérrel épít várost
És gazsággal erősít várat!
13 Nemde imé a seregek Jahvéjától van az,
Hogy a népek tűznek fáradozzanak,
És a nemzetek hiábavalóságnak vesződjenek?
14 Mert betelik a föld Jahveh dicsőségének ismeretével,
Mint a vizek a tengert elborítják.

- 15 Jaj annak, aki felebarátját itatja,
Kiöntvén hevedet, hogy meg is részegítsd;
Hogy gyönyörködjél meztelenségeikben!
16 Jólaktál gyalázattal, inkább mint dicsőséggel;
Igyál te is, és mutasd ki fitymádat!
Forduljon rád Jahve jobbjának pohara,
És gyalázat a dicsőségedre.
17 Mert a Libanonon való erőszak borít el téged,

És a barmok elpusztítása rettegget;
 Embervér miatt, és országon, városon
 És minden benne lakón való erőszak miatt.

- 18 Mit használ a faragott kép,
 Hogy kifaragta formálója?
 Az öntött kép és ál tóra-adó,
 Hogy bizott benne formája formálója? hogy néma bálvá-
 nyokat készítsen.
- 19 Jaj annak, aki azt mondja a fának, „Serkenj fel!”
 „Ébredj!” a néma kőnek; ő adjon tórárt?
 Ime ő be van foglalva aranyba és ezüstbe,
 És semmi féle lélek nincsen benne.
- 20 Jahve pedig szent templomában van;
 Csend ő előtte egész föld!

*

- 3 *Habbakuknak, a prófétának imája.* Signójótra.
 2 Jahve, hallottam, amit hirdettél,
 Félek, Jahve, attól, amit teszel;
 Éveken belől valósítsd meg,
 Éveken belől tedd ismeretessé!
 Haragban irgalmazásról emlékezzél!

- 3 Isten Témánból jön,
 És a Szent a Párán hegyéről. Szelá.
 Egeket borít el felsége,
 És dicséretével tele a föld.
- 4 És fény támad, mint a világosság,
 Oldalt sugarai vannak neki,
 És ott van erejének rejteke.

5. Előtte pestis jár;
 És forró láz támad nyomain.
6. Ha megáll, országot rendít,
 Ha néz, nemzeteket rebtent;
 És szétmállanak ős hegységek,
 Lesüllyednek örök halmok.
 Örök járása van neki,
7. Áven alatt láttam;
 Kúsán sátrai reszketnek,
 Midján földének kárpitjai.

*

8. Folyókra gerjedt-é fel Jahve,
 A folyókra van-é haragod,
 Vagy a tengerre felindulásod;

Hogy vágtatsz lovaidon,
Diadalszekereiden ?

9. Meztelenre vetköződik ijjad,
Az esküvések ígéret vesszei s z e l á :
Folyókká hasítod a földet ;
10. Megláttak téged, reszketnek a hegyek,
Vizeknek árja vonúl át.
-

Az ős óceán szavát hallatja,
Magasba emeli kezeit.

11. Nap és hold megállt lakhelyén ;
Nyilaid világosságánál, melyek járnak,
Dárdáid villámainak fényénél.
-
12. Felindulással tiprod a földet,
Haraggal csépled a nemzeteket.
13. Kivonultál néped megtartására, felkented megtartására ;
Lezúztat az ormot az istentelen házáról,
Feltakarva a fundamentomot nyakig. Szelá.
-
14. Átfúrtad az ő pálcáival vezére fejét,
Akik rohannak rám, hogy engem szétszórjanak ;
Ugy újjongva, mint mikor szegényt akarnak meg-
[enni rejtekben]
15. Megtíportad a tengert lovaiddal ;
A nagy vizeknek rakását.
-
16. Hallottam, és reszketett a bensőm,
A hangra megremegtek ajkaim,
Revesedés jön csontjaimba és talpig reszketek ;
Mert nyugton kell lennem a szorongatás napjáig,
Mikor felvonul e népre, aki minket támadni fog.
-
17. Mert füge nem terem,
És nincs gyümölcs a szőlőtőkön ;
Megcsalt az olajfa termése,
És a mezőség nem termett eledelt ;
Kiveszett az akólból a juh,
És nincs marha az istállóban.
-
18. De én Jahvéban örvendezem,
Vigadok üdvöm Istenében.
19. Jahve az Ur, az én erősségem,
És olyanokká teszi lábaimat, mint a szarvasokéi,
És magaslataimon lépdeltet engem.
-

A karmesternek húros zenére.

III. RÉSZLETES MAGYARÁZAT.

1. A felirat.

(1, 1.)

1, 1. v.) **Az a kinyilatkoztatás, massz'á a nász'á** (feleml = szót emel, igétől; **amelyet Habbakuk látott**, 1. Ám 1, 1. vnél, *a próféta*. Az utolsó szót talán valamelyik diaskeuasta tette ide az idegen kézből eredő 3, 1.-ből. A többi magától prófétánktól eredhet, és az egész könyvre vonatkozik, nem pedig talán csak az első két fejezetre. A harmadik fejezetet még sokkal inkább „látta“ a próféta, mint az első kettőt, az t. i. igazi látomás. A kinyilatkoztatásnak, vagy Jahve szavának „látása“ az ő korában már megszokott, rendes kifejezés volt. A Habbacqúq név, mint Friedr. Delitzsch kimutatta, az assyr-babyloni nyelvből származik, ahol valami kerti növényt (a bazsalyikom egy neme) jelent. Tulajdonnév gyanánt is előfordúl az ékiratokban: *Chambaqu*, aminek megfelel a LXX Ambakúmja. A M *Habbacqúq* kiejtése tehát hibás. Elessik ezzel az a régi magyarázat is, amely szerint e név a *chábaq* (= átölel) igétől származva, „szívbeli átölelést“ azaz Jahvéhoz való ragaszkodást jelentene. Aminél talán jobb a Hieronymus magyarázata: „Bajvívó“, „Küzködő“; amért t. i. Jahvét oly bátran kérdőre vonja. Az apokryphus iratok közt levő „Bel és Sárkány“ című legendának az az elbeszélése, hogy az oroszlánok vermébe vetett Dánielnek Judeából Babyloniába Habbakuk próféta vitt ebédet, talán valami virágregével van kapcsolatban.

2. Habbakuk panasza.

(1, 2—17.)

5×10 soros strofa. Tárnya a prófétának a Nagy Sándor alatt nyugotról keletre nyomuló hellén hódítás ellen Jahvénál emelt panasza. Kezdődik egy előimával (1, 2—4 v.), mely a miatt panaszkodik, hogy Jahve már régen tűr valami rendkívüli nagy erőszakosságot. Majd e türelem káros erkölcsi következményeire való rámutatással, olvasóihoz fordúlva, áttér a panaszolt erőszak elkövetőinek leírására (1, 5—11.), akikben Nagy Sándor hódító hadaira ismerhetünk. És végül az így bemutatott ellenség tetteit panaszba foglalva Jahve elé terjeszti (1, 12—17.) Ez tehát nem prófécia, hanem egy kis panaszirat, melynek megvan a rendes a.) bevezetése (1, 2—4.), b.) tárgyalása (1, 5—11.) és c.) befejezése (1, 12—17.)

a.) A bevezetés: 1, 2—4. v.) Egy 10 soros strofa. Előfohász, mely nem csak az utána következő panaszirathoz, hanem az egész könyvecskéhez is bevezetésül szolgál. A próféta már régen kiált Jahvéhoz valami nagy bűn, erőszak és istentelenség miatt, de választ még nem nyert. A régi magyarázók közül sokan e fohász,

élet Júda bűnei ellen irányulónak tartották, és ez alapon állították, hogy Habbakuk, akit ők Jeremia kortársának vélték, szellemrokona is annak, amennyiben ő is, mint az, népe bűneit siratja. Ez azonban tarthatatlan felfogás, mert az egész nagy drámában, amit e kis mű szemünk elé állít, a zsidóságnak nincs is szerepe. Mások, igen helyesen, abból indulva ki, hogy az itt szóvá tett bűnök szerzőit a próféta 1. 6. vben világosan megnevezi, azt mondták, hogy prófétánk itt a Káldok bűnei miatt fohászcodik; tehát ellenlábasa Jeremiának, amennyiben ő is azok közé a nacionalista próféták közé tartoznék, akik a nép bűneit a Jósia reformja által helyre hozottaknak vették, és a káld pusztításokat ennél fogva nem voltak hajlandók igazságos büntetés gyanánt elfogadni, hanem a káldok bűneiül tekintették, amelyekért Jahve rövid idő múlva meg fogja őket büntetni. Ez is helytelen felfogás azonban, mert a káldokra és Juda akkori viszonyaira az egész műnek csak egy kis része alkalmazható, az is csak erőltetve, a többi pedig egész világosan a fogság utáni korra utal, és így a panaszlott bűnök szerzőit is ott kell keresnünk. Annyi azonban feltétlenül helyes e régi felfogásból, hogy ez a fohász nem a zsidók, hanem a 6. vben megnevezettek bűnei ellen szól; akik, mint majd látni fogjuk, a görögök. Abból, hogy prófétánk már régóta kiált, megállapíthatjuk, hogy művét Nagy Sándor keleti hadjáratának már valamely előre haladott állapotában írta.

2. v.) A próféta már régen kiált Jahvéhoz erőszak miatt, de még nem jött szabadítás. **Meddig hívlak már segítségül Jahve, És nem hallod meg,** t. i. tényleges beavatkozásod még mindig késik; meddig **Kiáltok hozzád: „erőszak!”** *chámász* a próféta kiáltásának idézése: így kiáltok hozzád segítségért, hogy „erőszak történik itt, jőj, segíts!” **És nem szabadítasz meg?** A *tósl'a* ige tárgya nem a próféta, hanem általában azok, akiket az erőszakoskodás ér: nem viszel véghez szabadítást. 3. v.) A panaszos kérdésnek az ok, szempontjából való feltevése. Az első arra vonatkozott, hogy meddig nézi még el Jahve büntetlenül az erőszakoskodásokat, ez pedig arra, hogy miért engedi meg ezt a bűnt? A felelet mind a kettőre a 2. 3. vben lesz: Jahve csak a kitűzött határidőig nézi el a bűnt, tovább nem; most tehát azért nézi el, mert még nem érkezett el ez a határidő. **Mért engeded, hogy bűnt lássak,** héb.: mért láttatsz velem bűnt. **És mért nézed el a nyomoruságot?** A *tabbit* híflit némelyek műveltetőnek fordítják: mért *nézetsz* velem nyomoruságot; mások a Targ. és P. nyomán Smittel *'abbít* 1-ső személyt olvasnak helyette: mért engeded, hogy nyomoruságot *nézzek*? Aki akar, e javításhoz hozzá járulhat, elfogadván azt az érvelést, hogy a M szövegét valaki a 13. v. *tabbit*-jával való egyenlősítés végett változtatta 2-ik személyűre. De e változtatás nélkül sem rosszabb a distichon. Innen kezdve a kérdő alakból áttér a tények pozitív felsorolására: A 3. v. 3-ik sorát a 4. v.) 2-ik sora egészíti ki egy distichonra: **És puszt-**

titás és erőszak van előttem; És ítélet soha nem jön ki!

A próféta türelmetlen felkiáltása, mely az előző kérdések hevesességét magyarázza: azon a tényen alapúlnak azok, hogy a meg nem nevezett hódító pusztításai szemei előtt vannak a prófétának, kiáltott is ellenök; de Jahve az ítéletet még mindig nem hozta ki. Valaki azonban, aki azt hitte, hogy itt a zsidóság belső romlottságáról szól a panasz, ennek a distichonnak a két sora közé szúrta be egy megjegyzést, amivel a distichont ketté szakította. És ennek az erőszakoskodásnak következtében *per lett*, amiből természetesen *civakodás támadt* (jisszá, a nászá benmaradó értelmére nézve I. Hós. 13, 1.) a polgárok között. 4. v. *És ezért*, t. i. ez mutatja azt, hogy *tehetetlen*, héb. „megdermed“ a tóra. Ehez jól illett a ketté szakított distichon második sora: mivel a tóra megdermedt, ítélet soha nem jön ki. Csakhogy Habbakuk ezt úgy érti, hogy a meg nem nevezett hódító ellen nem jött ki még az ítélet. Ezért a helyzet az, hogy **Mert istentelen**, a betolakodó hódító, **veszi körül**, igazza le **az igazat**, a benszülött zsidó polgárságot, **Ezért az ítélet elcsavarva jön ki**, t. i. nem a bűnös hódítót sújtja, hanem az ártatlan elnyomottat.

b.) A tárgyalás: 1, 4–11. v. 2×10 soros strófa. Jahvének az imént panaszolt elnézése folytán így az erkölcsi rend már teljesen felfordult a népek között. Oly dolgok történnek, amiket el sem lehetne hinni, ha csak hírből hallaná valaki. Jahve egy népet támasztott, a káldokat, vagyis helyesbítve a kittieket, akik el akarják foglalni az egész földet. Ez a rettenetes és félelmetes“ nép, melynek ereje az istene, meglepő gyorsasággal és zsákmányéhséggel veti magát, nyugotról keletre haladva, mindig új meg új népekre, a királyokkal csak gúnyolódik, az erődöket neveti, és egyiket a másik után foglalja el. Ez a leírás egészen Nagy Sándor seregére és keleti hódításaira illik rá.

Második stófa: 5–7. v. 5. v.) A 2–3. vben. Jahvéhoz intézett kérdéssel kapcsolatban itt felhívja olvasóit, figyeljék meg a népek között szemök láttára történő hihetetlen dolgokat, **Nézzetek szét a népek között, rá'áh be** praep.-val, és **FigyeljeteK**. E felhívásból Duhm azt állapítja meg, hogy ekkor a zsidók a magok vallási és magán ügyeibe merülve, világtól elvonult csendes életet éltek, és a külpolitika már rég nem érdekelte őket, amit Jeremia korára épen nem lehetne elmondani. Ily nagy események fergetegében is, mint Nagy Sándor világrengető tettei, a prófétának kellett őket inteni, hogy szenteljenek némi figyelmet a nagy világ eseményeire: de helyesebb e szavakat oly értelemben venni, hogy a próféta igazolni akarja a 2–4 vben Jahvéhoz intézett türelmetlen kifakadását. **És csodálkozáván**, a hitp. alakot ezzel lehet leginkább megközelítőleg visszaadni, **csodálkozatok: Mert oly dolgot mivel**. t. i. Jahve, **napjaitokban**, szinte szemetek láttára, **Amit** — a mondat visszavivő — **nem hinnétek, ha úgy mondanának** el, héb.: ha elmondatnék. Mivel a tett e szerint még

nincs befejezve, hanem a kortársak értére folyik, úgy, hogy személyesen meggyőződhetnek róla, tehát a 3-ik stichosban *pó'él* participiumot nem szükséges *pá'al* perfectumra igazítani. 6. v.) Az eddig körülírt nagy esemény megnevezése: a görögök hóditó fellépése. **Mert ime én, itt a prófétától váratlanul Jahve veszi át a szót, feltámasztom a káldokat,** de *hakkaszdim* helyett olv. Dummal *kittim*-et, tehát feltámasztom a *kittieket*, azaz a görögöket. E név I. Num. 24, 24., u. i. eredetileg a cyprusi Kition lakóit, aztán általában a cyprusiakat jelentette, majd az európai görögöket (Gen. 10, 4.), végül I Makk. 1, 1; 8, 5. v. Fülöp makedo király országát nevezi a kittiek országának. Irónk meg Nagy Sándor görögjeit érti e név alatt. **Ezt a keserű,** a teljes kifejezés ez: *mar nefes* (Bir. 18, 25; 2. Sám. 17, 8.), tehát = elkeseredett, neki búsult, bős, mérges és **hirtelen:** nyakra-főre rohanó **nemzetet,** amely mint a nevelő mutatja, már ismeretes volt a zsidók előtt. *A hammar vehannimhar* ugyan az alliteráció kedvéért van összeállítva, de azért mégis jellemző, amire Duhm találólag rá mutat, hogy a keleti író előtt a nyugati népnek ez a két tulajdonsága tűnt fel először is. Ez u. i. mind a kettő oly tulajdonság, mely a nyugodt és méltóságos, és nem nagyon ideges mozgékony-ságú keleti ember előtt nem csak nagyon szokatlannak, hanem egyenesen nem is Istentől valónak látszik. A másik, ami feltűnt Habbakuknak, az, hogy ez olyan nép, **Amely elmegy a föld térségeire = széles e földre, Hogy tanyákat, lakásokat = helységeket és országokat foglaljon, melyek nem az övéi.** Szóval ekkor már feltűntek a hóditások nagy méretei, és nyilván látható volt Nagy Sándor világhóditó terve. Tehát már az issosi csata (334—333) és Tyrus, Gáza stb. meghóditása (332) után vagyunk. Hogy *kittim* helyébe később *kaszdím*-ot írtak, ezt Duhm onnét magyarázza, hogy Nagy Sándor a zsidókat nem bántotta, és utána 150 évig aránylag nyugodtan éltek azok görög uralom alatt, és így a későbbi olvasók e jellemzésnél nem is gondolhattak a görögökre, hanem csak a káldokra, akiknek kegyetlenségeit a hagyományból ismerték. Ellenben a *kittim*-ről az a hagyomány maradt fenn, hogy más népeket bántottak (Num 24, 29.), de a zsidót nem. És rájuk szól Gen. 9, 27. v. áldása is, hogy lakozzék Jáfet Sem sátorában. 7. v.) **Rettenetes és félelmes az, t. i. Nagy Sándor népe, önmagából ered törvénye, és felsége;** amivel azt akarja hangsúlyozni a próféta, hogy nem Istentől származik jogrendje és uralma, csak magától bitorolja azt. Az „és felsége“ szavakat, aki akarja, törölheti azon az alapon, hogy *sze'ét* nőnemű, *jécé* pedig hímnemű. A LXX. és a P. a distichonból két mondatot csinál: *ex autou to krima autou esztai, kai to lémma autou ex autou exeleusetai;* aminek ez a héber szöveg felelne meg: *mimmennú mispátó, usze'étó mimmennú jécé.* A P. a második *mimmennú*-t nem olvasta. Ebből meg lehet állapítani, hogy itt két variáns van. Az egyik ez: *belőle származik az ő joga;* a másik:

belőle származik az ő felsége. E kettő még egész önállóan megvan a régi fordításokban. Mikor azonban a második *mimmennü-t*, ami már a P-ben sincs meg, valamely revisor kihagyta, akkor a két variánsnak menthetetlenül össze kellett olvadni. Az újabb magyarázók ennél fogva a *mispátó* és *sze'étó* szavak valamelyikét törlik. Peiser és Marti az utóbbit, s az előbbiből a suffixumot; *Belőle jön ki az ítélet*, t. i. a büntető ítélet, mint 12. vben. Duhm az első törli, a második helyett pedig Grätzel *sé't* (= végromlás, pusztulás)-et olvas: *Pusztítás jön ki belőle*, de akkor *jécé'-t* is meg kellene változtatni *técé'-re*, mert *sé't* is nőnemű.

Harmadik strófa: 8—11. v.) Simán viszi tovább a gondolatot: az a félelmeség, melyből az ellenség joga és hatalma származik, főképen az ő szokatlan gyorsaságán alapszik: 8. v.) **És gyorsabbak, gallú** a járás könnyűségét jellemzi, **a párdúcoknál lovai**, Jer. 4, 13. e tekintetben a sasokhoz hasonlítja a scythák lovait, amit P ide is átvész. **És sebesebbek**, héb. *élesebbek* (l. a lätin acer-t), a mohó rohanás jellemzésére, **esti farkasoknál**. Jer. 5, 6: „a puszták (éreb helyett *arábót*) farkasa”; LXX. itt: „Arabia farkasai“. **És ugratnak lovagjai és lovagjai messziről jönnek**. Ez, eltekintve attól, hogy a ritmusnak sem felel meg, irány szempontjából is kifogásolható; ezért sok javítási kísérlet „érte“. A LXX. a második *párásájv*-ot elhagyja, nem tudván vele mit csinálni. Duhm *fárásájv ufárásájv* helyett, *párséj fárásájv*-ot olvas: *lovagjai lovai*, **És repülnek, mint a prédára siető sas**, e stichos az előzőnek párja. 9. v.) Mint az enni siető sas, úgy a görög lovag is **Mind erőszaktételeire jön**; erőszakkal elveendő prédára rohan, **Arccal kelet felé törekedve**, héb.: arcuk törekvése keletre van; tehát nyugotról jönnek kelet felé. Ez szintén Duhm elmélete mellett szól, mert a zsidóknak a rómaiakon kívül még csak egy ilyen hódítóval volt érintkezésük, és ez Nagy Sándor volt. A *megammáh* szó ismeretlen és még eddig megmagyarázhatatlan. Sok féle képen fordítják. A *gámá'* (= szürcsöl) vagy *gámam* (gyűjt; törekszik v. ő. arab *dzsamma*) igékből származtatva, sereg, vágy, törekvés, stb. szavakkal próbálják visszaadni. LX^v. így: „szemben állók“. Duhm *miggómer*-t olvas helyette: *Gómerből* = Kappadóciából *arcuk keletre* = onnét kelet felé jönnek. Ezt el is fogadhatja, aki a *megammáh* szóval nem akar megbékülni. **És** (annyi foglyot gyűjt, t. i. az ellenség, **mint a homok**; az issosi győzelmes csatában igen sok hadi foglyot ejtett Nagy Sándor, köztök Darius feleségét; és Tyrus bevétele után 30000-et adott el rabszolgául. 10. v.) **És ő**, az alany még itt is az ellenség, de e névmás már annak képviselőjét, a királyt állítja inkább szem elé, **ő a királyokkal gúnyolódik. És a fejedelmek kacagás neki. Ő minden erődnek kacag**. Ami e versből hátra van, *És port halmoz fel és beveszi azt*, az egy szófér magyarázó megjegyzése; töltést rak a várfal elé, és beveszi azt. Világos célzás Tyrus bevételére, melyet Nagy Sándor, mikor már hetedik hónapja vitt, végre is a

partról a tengerszoroson keresztül a kőfalig rakatott töltésről ostromolt meg. Ennek folytatása a 14. v.), talán ugyanannak a szóférnek a kezéből: *Akkor*, a vár bevétele után *elsuhan szélként*, *És tovább megy és vétkezik*, ilyen vétkek elkövetése közben folytatja útját, *Mint akinek ereje van istene gyanánt*. A Nagy Sándorra való érzés eléggé kivethető; de az idegen kezet elárulja az előzőktől elütő, halványabb, szóféri hangja. Stylusa is homályos; sok magyarázatra adott alkalmat. A régebben legáltalánosabb felfogást tolmácsolja Kár: „Akkor elváltozik (*chálaf*) az ő szive (*ru'ach*, tehát mintha *ru'chó* volna), és meghaladván a célt (*vajja'abor*) gonoszúl cselekszik (*ve'ásém*), és ezt (*zú*, ezt valami revisor toldotta ide be, mert a váradi kiadásban nincs benne; a *zú*-t így fordítja Keil is) az ő erejét az ő bálvány Istenének tulajdonítja.“ A „bálvány“ és „tulajdonítja“ szavak természetesen a fordító segítő toldásai. Ez azt jelenti, hogy a káldeus felfuvalkodik, és annál a büntetés-végrehajtás képen rábizott pusztításnál, amit Jahve megszabott, nagyobb pusztítást visz véghez, és ez által bűnbe esik, mert nem Istennek enged, aki a büntetés végrehajtásával megbizta, hanem ereje féktelenségének. De hát itt káldokról nincs szó; és még ha volna is, ezt az értelmet ebbe a szövegbe csak erőltetéssel lehet bele fordítani. Pl. Keil már nem mondja, hogy „felfuvalkodott az ő lelke“, vagy: „túlhaladt a szellem“ (sic! izr. magy.); hanem *ru'ach*-ot appositionnak véve a káldeushoz, mint alanyhoz, azt mondja, hogy az szélként száll tova és vonul be, és úgy esik bűnbe. Marti *ve'ásém*-et Wellhausennel *vajjászem*-nek olvassa, *zú*-t törli, az egészet toldásnak minősíti, de az imént említett gondolatot még jobban ki-domborítja. „Akkor megváltoztatták (t. i. a káldok) értelmöket, és átlépték (t. i. az Isten által nekik adott megbizatást) és erejüket tették istenökké“. Duhm ezt a változtatást elfogadja, de ezén kívül az első stichosban is változtatásokat tesz. A szöveget így alakítja át: 'Az *chál* (*chálaf* helyett a *chúl* = kering, örvénylik ige qal pfctuma) *káru'ach vajja'abor Vajjászem kóchó lé'lóhájv*: „Akkor tovább örvénylett, mint a forgó szél, És erejét tette istenévé“.

c.) A befejezés: 1, 12-17. v.) 2×10 soros strofa. Az eddig mondottak panaszba foglalása; a próféta szívének Jahve előtt való teljes kiöntése: óh Uram, hát hogy tudod elnézni e rablásokat, miért szolgáltatod ki a kevély hódítónak a népeket, mint tehetetlen férgeket? Noha büntetésül küldted őt, de veled összeférhetetlen az, hogy büntetlenül hagyd őt: ez cseng ki e kérdésekből, melyekre a panasz foglalva van. Ezekre a feleletet a 2-ik fejezet adja.

Negyedik strofa: 12-14. v.) A próféta tudja, hogy Jahveh büntetésül bocsátotta Nagy Sándort, de mégis panasz tárgyává teszi, hogy Jahve elnézi annak szörnyű tetteit, melyek Jahve tisztaságával szerinte nem férnek össze.

12. v.) **Nem Te vagy-é, Jahve, eleitől fogva**, ha ez a stichos befejezett mondat volna, akkor a kérdés, mely az igenlő feleletet váró *haló'*-val kezdődik, azt jelentené, hogy mivel Jahve

eleitől fogva van, ő rendelkezik mindenkivel, így Nagy Sándorral is; de a mondat állítmánya a következő stichosban van: nem Te vagy-é **Az én Istenem, Szentségem?** Vagy lehet úgy olvasni, hogy *élohéi qodsí: Az én szentségem Istene?* Az egyes számú suffixum minden képen az egész népre vonatkozik; és így azt teszi a kérdés, hogy Jahve nem csak eleitől fogva van, hanem eleitől fogva Izráel Istene is. Erre támaszkodva kapcsolja a próféta közvetlen ehez a kérdéshez ezt a bizó felkiáltást, hogy tehát: **Nem halunk meg!** A zsidó hagyomány szerint ez egyike annak a tizennyolc locusnak, melyet *tiqqúnéj szóferim*-nek neveznek, és itt eredetileg *támút* volt, és azt a szóferim azért változtatták *námútra*, mert amazt Istenre vonatkozólag megbotránkoztatónak találták. Ezen a nyomon aztán némelyek *támút*-ot, mások *jámút*-ot olvasnak: *én Istenem, szentségem, aki nem halsz meg, vagy nem hal meg*, azaz: halhatatlan Istenem. A következő stichost **Jahve, ítéletre állítottad őt fel; Kőszál**, a biztos menhely jelképe, **fenyítésre teremtetted** héb. alapítottad **őt**, lehetne a *hal'ó* által bevezetett kérdésnek venni; de viszont a *ló námút* után jobb ezt is felkiáltásnak venni. Ebben nyilvánul meg a próféta bizodalma: Jahve hozta rájuk Nagy Sándort, és ebből csak azt lehet ő hozzá méltólag következtetni, hogy büntetni akar vele, de többet nem.

13. v.) A próféta panasza, számon kérés alakjában. A látszat nem igazolja ezt a bizalmat, amennyiben itt épen megfordítva van, mint büntetésnél lenni kellene, mert nem az igaz sújtja a bűnöst, hanem az istentelen nyeli el az igazat, és Jahve ezt elnézi. Ezt, mint vele össze nem férőt, kéri tőle számon Habbakuk, újra felvévén a 3. v. fonalát. **Tisztább szemű vagy**: „szemek tisztája“, a középfokú összehasonlítás a *mére'ót* inf. *mín*-jében van, mely egyúttal privativum is: **semhogy gonoszra nézz**, a második stichos már verb. finitummal folytatja a beszédet, szinte közbevetett mondatként hatva: **Nyomorgatásra**, *'ámál* itt nem a szenvedett, hanem a másnak okozott nyomorúságot jelenti, **tekinteni sem birsz**: ezzel a megállapítással tér át panaszos kérdésének tárgyára, hogy annál élesebben kitűnjék, hogy az mennyire nem fér össze Jahvének ez ismert tulajdonságaival: ha te ilyen vagy, amint hogy tényleg ilyen vagy, akkor hát **Mért tekintesz hitetlenekre**, így fordítja Kár. nagyon helyesen a *bógedím*-et, mely rossz, gonosz, vallástalan embereket jelent, (a mi házassági esküformánkban is a „hitetlenül el nem hagyom“, amit ma sokan megdikkicselnek „hütellenül“-re!), és azt a Rev. „kijavította“ „hítségökre“, holott világos, hogy sem nem Jahve népére, sem nem szövetségeseire vonatkozik, hanem a hitetlen és gonosz pogányokra; ezekre mért tekintesz és **hallgatsz**, nem lépsz közbe, **Mikor az istentelen elnyeli a nála igazabbat**; de a *mimmennú* a sor végén a LXX-ban nincs benne, ki is hagyható, mert a versmértékbe sem fér el, azonkívül az ellentétet is gyengíti (pedig erősíteni akarná) az istentelen és igaz közt. 14. v.) **Hiszen**

olyanná tetted az embert, mint a tenger halai, ez a horogról és hálóról vett következő kép kedvéért van, hogy mit jelent, azt mutatja a második stichos, t. i. teljes védtelenséget: **Mint a féreg, melynek nincs uralkodója.** A keleti uralkodó bármily kényúr volt is, és néha gonosz és szeszélyes: de népe „az ő árnyékában nyugodott“ (Bir. 9, 15.), és feladatául tekintette azt idegen támadás ellen megvédeni: uralkodó nélkül tehát a nép oly védtelen és magával is jötehetetlen, mint a féreg.

Ötödik strofa: 15—17. v.) A 14. vben felvetett képet fejti ki a panasz befejezéséül. Az issosi és gaugemalai ütközet után Dárius birodalmára rá illett ez a kép, mert vert seregei fejetlenül szétmállottak, és birodalmának népei fejetlen, szervezetlen tömegekké lettek. Külünben is a szervezatlenség volt vereségének fő oka: nem seregben, hanem vezérekben volt nála hiány. Prófétaunk természetesen nem politikus, hanem próféta, és így nem kutat a közben eső politikai és hadászati okok után, hanem visszaviszi a dolgot a végokra: Jahve tette ilyen védtelenné a hajdan hatalmas birodalmat, és ő tőle van az is, hogy abban most Nagy Sándor szabadon halászhat: **15. v.) Mindnyáját héb „egészét“ horoggal húzta fel, he'aláh az 'aláh ige hif. perf.-a, he'eláh helyett, l. GK²⁶ 63. §. p., Hálójával vonja fel, j'góréhu a gárar (= felgörget, felrángat, mint pl. a kérődző állat a kérőt ahogyan feltolja gyomrából a szájába) ige qal impfc. egyes 3-ik szem. ugyanolyan személyű suffixummal. A zavarosból azt a halat kapja ki, amelyiket épen akarja. És amint eddig tette, úgy folytatja ezután is, mind hatalma alá fogja hajtani a népeket, és ezért nem Jahvének tulajdonítja majd a dicsőséget, hanem a saját fegyveres erejének tömjénez; **Es begyűjti, az érett terménynek betakarítására is használt kifejezés, gyalomjával, t. i. a gyalom (kerítőháló) nem helye, hanem eszköze a begyűjtésnek. Ezért örvend és vígad; mely vígasság nagyobb diadalok és zsákmányolások alkalmával nagyon is hangos szokott lenni. 16. v.) Ezért, mert általa jut ilyen zsákmányhoz és vígassághoz, ezért áldoz hálójának, És tömjénez, héb. „füstölögtet“ gyalomjának.** A háló és gyalom itt nyilván láthatólag képek, melyek a hódító hatalmi eszközeit jelentik, és így a nekik való áldozás röviden azt fejezi ki, hogy Nagy Sándor elért sikerei által elkapatva, önhatalmát bálványozza. Hogy a görögök, vagy akár a káldok hálót imádtak volna, arról nem tudunk, Herodotos tudósítása szerint a Skythák egy görbe kardnak szoktak áldozatokat bemutatni, amiből Wellh. azt következteti, hogy itt „a skitha-képből van egy vonás a káldokra átvive.“ Helyesebb Duhm. gondolata, aki szerint az lehet e kép alapja, hogy Nagy Sándor tyrusi ünnepélyein halászokat is vonultatott fel szigonyokkal és hálókkal. A tyrusiak tudvalevőleg nagy halászok voltak. Duhm az impfectumokat megváltoztatja váv consec.-os impfc.-okra; de az nem szükséges. Azért bálványozza hatalmi eszközeit, mert azoknak köszönheti jólétét, és ezért kíméletlenül él is velök. **Mert****

azok által, a háló és gyalom, illetve az ő hatalmi eszközei által zsiros az ő része = ételadagja, És kövér az ő étele. Ezek magyarázatra nem szoruló képek. A második stichosban a főnév masc., a melléknév fem.; ezt az incongruentiát Now, Mart. úgy enyésztetik el, hogy *beirá'h* helyett *bári'-t* olvasnak, Duhm pedig úgy, hogy *ma'akál* masc. helyett *ma'akolet* fem.-ot olvas, suffixummal *ma'akoltó'-t*. Hát, ahogy tetszik, 17. v.) A M. szövege ez: *Ezért üríti-é hálóját? És folyton ölni nemzeteket nem sajnál.* Ebben először is egy verselési hiba tűnik fel: az első stichos nagyon rövid, a második nagyon hosszú. Tehát a *chermó* alól az *atnachot* a *támíd* alá kell tenni, előle a *ve* kötszócskát természetesen törölvén. Így tagolja a P. is. Tehát: *Ezért üríti-e hálóját folyton; Nemzeteket ölni nem sajnál.* Ez a kérdés azonban itt nincs helyén. A fordítók úgy akarják elfogadhatóvá tenni, hogy az igéket conjunctivusba fordítják: *Ezért ürítse-é hálóját folyton, Ne sajnáljon nemzeteket ölni? Ami – a pesti nyelv ismerőinek ezt nem kell magyarázni -- azt teszi, hogy jó, jó, de azért még sem kellene neki hálóját folyton ürítgetni és a nemzeteket kíméletlenül ölni. De bármily nemzeties is ez a stylus nálunk, még sem fogadhatjuk el, mert a 'al előtt a ha kérdő szócskát a régi fordítások, LXX, P, még nem olvasták, tehát nem is volt ott, hanem így kezdődött a mondat 'al kén. A helyes szöveg tehát ez: Ezért, mert úgy lesz a része zsiros, ha minél több fogást csinál, hát ezért üríti hálóját folyton; t. i. a halász, mikor akad valami a hálójába, azt kiüríti, hogy újra kivesse: így tesz Nagy Sándor is, mint a második stichos kép nélkül mondja: Nemzeteket ölni nem sajnál.*

Igy végződik ez a fejezet. Egy számon kérő kérdéssel, melyre felelet helyett a számon kért szöinyűségnek éles kiszínezése következik, ami egyenesen útját vágja a várható feleletnek. De ez azért van, hogy a felelet iránt annál jobban felcsigázza az érdeklődést. A prófétának tökéletesen igaza van mindenben: várjuk, mit mond erre Jahve?

3. Habbakuk prófécija.

(2, 1—20.)

$2 \times 10 + 4 \times 5 + 1 \times 10$ soros strófa; a többi toldás. Tárnya Jahve felelete az I. fejezetben előadottakra. Jahve, a látszattal ellentétben, ez esetben sem hagyja a bünt büntetlen: Nagy Sándor büntetése, a talio örök igaz vonásának megfelelőleg, az ő bűnében van; ugyanazok a népek fognak reá jajt kiáltani, amelyeket hatalma alá hajtott. Az első strófában (2, 1—3) elmondja a próféta, hogy látomást nyert Jahvétől, amit táblákra kell írnia, hogy addig is olvashassák, míg megvalósul. A másodikban (4—6. v.) e látomás tartalmát adja abban, hogy a büszke hódító a leigázott népek gunyjává lesz. A négy ötsoros strófa négy jajt kiált a hódítóra négy bűnéért (telhetetlenség, kapzsiság, vérengzés, fajtalanság);

és végül az utolsó tizsoros strófa még egy jajt kiált a bálványimádásra. Ebben a fejezetben sok a betoldás.

Első strófa: 2, 1—3. v.) Habbakuk, aki az I. fejezetben népe szószólója volt, itt most őrhelyére áll, hogy, mint próféta, Jahve szószólója legyen a nép előtt. 1. v.) A próféta őrhelyén várja a feleletet. **Hadd álljak** itt a cohortativusok a cselekvényeket nagy belső indulatok lecsapódásának jellemzik, **őrhelyemre** és a másik variáns szerint, melyek közül bármelyik választható, hadd *álljak a visánkra*, e szót I. Mik. 4, 14; a próféta őrállói hivatalára nézve pedig I. Ez. 3, 17-18; 33, 7-8; őrálló helyére nézve meg Jes. 21, 8. Csakhogy ott *micpeh* van, míg itt *mácór*, ami bizonyára azért van választva, mert nagyon illik az ő I. fejezetbeli, eget ostromló fellépéséhez, mivel azt a sánchányást jelenti, amiről az ostromlók a várat meg szokták vinni. Hogy ez kép-e, vagy valóság, e felett vita van. Pedig minden esetre kép, még az esetben is, ha, ami teljességgel nem lehetetlen, prófétáknak volt egy olyan külön helye, ahol szent hivatalát (*mismeret* a fogság utáni korban a specialis templomi papifunctiót is jelenti) gyakorolni szokta, azaz ahol magát elragadtatott lelki állapotba helyezte és az isteni kijelentéseket átvette. Ez esetben is az őrhelyre állás kép, mely azt jelenti, hogy Habbakuk, aki az I. fejezetben mint ember a közvéleményt tolmácsolta Jahve előtt, most mint próféta, a neki adatott prófétai eszközzel (elragadtatás) keresi erre Jahve feletét, hogy most annak legyen szószólója a nép előtt. Hogy az elragadtatott állapotot nála mi idézte elő, alkalmazott-é erre nézve valami külső eszközt (pl. zene, ének), azt nem tudjuk. Az őrhelyre és visánkra állás célját, ahonnet az eget ostromolja, világosan megmondja a sor utolsó szava, **és figyeljek**, aminek tárgyát viszont a két következő stichos adja: **Hogy lássam, mit beszél velem**, t. i. Jahve, akár közvetlenül, akár, mint Zak. 1, 9. 14: 2, 2. stb.-ben, angyal közvetítésével. De itt inkább közvetlenül várja Jahve feleletét, hogy megtudja, mit gondoljon az isteni terv felől. **És mit feleljek védelmemre?** Abban az esetben t. i., ha Jahve kérdőre vonná merész fellépéséért. Mivel a *tókachat* itt nem dorgálást vagy szemrehányást jelent, hanem védelmet, *'ásib*-et nem kell *jásib*-ra változtatni, bár P. támogatja: **lássam mit felel**, t. i. Jahve, *szemrehányásomra?* A P-nél ez lehet a fordítónak felületes simítási törekvése, hogy összhangba hozza a igét *jeddabbér*-rel. 2. v.) Jahve felel. **És felelt nekem Jahve. És azt mondta: Ird fel a látomást, és véd, vagy magyarázd, tedd világossá, szóval érthető és jól olvasható írással tedd a táblákra, Hogy futva, azaz könnyen és folyékonyan olvashassák azt**, héb.: *hogy futhasson aki olvassa azt; bó a qóré* tárgya. Vitás, hogy e táblák csak a látomásban vannak-é, vagy pedig Habbakuknak tényleg voltak ilyen táblái, amelyeken koronként az általa vett isteni kijelentéseket valamely feltűnő helyen nyilvánosságra szokta hozni. Mivel a próféták kijelentéseiket nem csak szóval hirdették, hanem néha *symbolicus* cselekedetekkel is

kiábrázolták, és egyes szavak vagy tételek feljegyzésére is vettek néha utasítást, pl. Jes. 8, 1; 30, 8; hát nem lehetetlen, hogy Habakuk, ha olyan központi mennyei tudósító irodát nem tartott is, mint némelyek gondolják, ezt a látomást (3. v.) tényleg táblákon is nyilvánosságra hozta, 3. v.) A látomás. A *ki* a 2. v. megokolása: ird le a látomást és vésd a táblákra, **Mert az még jelenleg látomás a kitűzött időig**, héb. a határidőre, azaz nem most fog teljesedni, hanem csak a kitűzött határidőben, tehát hogy addig el ne felejtsek. A magyar fordítások mind ezen az alapon állanak. **De** azért soká nem kell várni, mert a látomás **siet**, a *jáféach* vagy a *púach* (= fú, hif. fújtat, liheg) ige hif. impfectuma *jáfíach* helyett, vagy a *jáfach* (= szuszog) ige qal participiuma, **a véghez**, a megvalósuláshoz, de némi eschatologikus izzel, **és nem csal meg**. Lehet azonban a *ki*-t a mondandó, illetve felirandó tárgy bevezetésének venni; vésd fel, *Hogy még van látomás* = kijelentés a *kitűzött időre*: a panaszolt állapotok nem véglegesek, csak a kitűzött időig tartanak, akkora pedig még van hozzájuk Jahvének szava, *És az kiviláglik, vejáféach* helyett a V. és a magyarok közül Káldi *vejófiát* olvasott (a LXX. anatelei-t = *jifrach*) a *végezetre* = végtére ki fog az derülni; azaz *laqqéc*-et eschatologikus értelemben véve, mint előbb a *lammó'éd*-et is: a végkifejlődésre, a Jahve napjára ki fog az derülni, *és nem hazudik*; az a kijelentés lesz a végleges igazság, nem a mostani csalóka látszat. A második distichon az elsőnek igazságában vetett hit megerősítésére szolgál a jelen körülmények közt: **Ha késik** Jahvének ez a mondandója, mint most is, akkor **várj reá**, ne veszítsd el benne hitedet, **Mert jövén jön**, bizonyosan eljön, **nem késik el**.

Második strofa: 4—6a. v.) A látomás magyarázata. Az első strofa kijelentését félreérthetetlenül Nagy Sándorra irányítja. Hogy itt ki beszél, Jahve-é vagy a próféta, arra csak azt mondhatjuk, hogy a próféta közli Jahve kijelentését. Azt, amit az I. fejezetben elmondott emberi világításban, itt most isteni világításba helyezve mondja el. 4. v.) **Imé felfuvalkodott**, ehez egy glossator magyarázatul hozzá teszi: *nem volt egyenes* = becsületes és igaz **a lelke benne**, nem hisz Istenben, hanem a saját erejének tömjénez: (I. 1, 16.) **Pedig az igaz ember hite által él**, I. Róm. 1, 17; Gal. 3, 11; Zsid. 10, 38., mely utóbbi a mi locusunk célzatának egészen megfelelőleg ezzel buzdít a bizodalomra és békesség tüzésre. A distichon értelme ez: Nagy Sándor lelke felfuvalkodott, tehát ő nem igaz ember; de e bűnében van büntelése, mert az igaz ember hitből él, ennél fogva a felfuvalkodottnak, mivel nem hitből él, el kell veszni. 5a. v.) *ve'af ki* fokozólag = **De mennyivel inkább csalárd a bor**; a felfuvalkodottság is nagyon csaló, mert az igaz ember hitből él, a felfuvalkodott meg a maga erejére támaszkodik, és így el kell vesznie; de még sokkal csalóbb a bor, mert, mint a második stichoz hozzá teszi: **Büszke férfi nem is nyughatik**: a bor folytonos izgalomban tartja a különben is büszke

férfit, ez magyarázza folytonos harcait. A *jáhir* szó még csak Péld. 21, 24. vben fordul elő, ott *zéd*-del párhuzamban. Ezt az aram *jáhar* (= superbiit) igétől származtatva, ott is, itt is „kevély“-nek, „hencegő“-nek, stb fordítják. A *jinveh* egyszerűen = lakik. Ennek azonban itt így nincs semmi értelme. Tehát a *jinveh*-t átvitt értelemben kell venni: nem áll meg, vagy *nem nyughatik*. A P *zirveh* (ráváh = elázik, jól lakik itallal)-t olvasott itt, amit többen követnek. Akkor a *jáhir* jelentését is ehez kell alkalmazni: *korhely: Korhely férfi nem is lakik jól*. A szót megváltoztatni nem szükséges, mert a „korhely“ fordítás itt is, Péld. 21, 24-ben is egészen jól megfelel neki. É mellett az értelmezés mellett fel lehet hozni azt, hogy ez a kép Nagy Sándorra és népére, akiknek tivornyái közmegebotránkozást okoztak keleten, nagyon találó, és magát a dolgot is jól szemlélteti, mert minél többet iszik valaki, annál többet kíván. Így van Nagy Sándor is, minél több népet hódított meg, annál többre akarta még kiterjeszteni hatalmát: és ez fogja nyakát szegni.

Ötödik strófa: 5b. v.) Nagy Sándor jellemzése. **Aki**, a „büszke férfi“-ra megy vissza, **kitárta**, héb.: kiszélesítette, **mint az alvilág étvágyát**, héb.: „lelkét“, **És maga olyan, mint a halál: étvágya olyan, mint az alvilág, mely mindent elnyel, ő maga meg olyan, mint az alvilág földi szállítója, a halál, hogy nem lakik jól** = telhetetlen: **És magának takarított** = gyűjtött be, mint szüretkor a gyümölcsöt, vagy mint a halottakat „atyáikhoz“ gyűtik, **minden népet, És magának gyűjtött össze minden nemzetet**. Nagy Sándornak épen ez a bűne az, mely vesztét fogja okozni. 6a. v.) Ezek az összeszedett népek fognak Nagy Sándorra gúnyverseket költeni, **Nemde ezek mind példázatot**, másál = hasonlat, melynek alakjába a legrégebb gnómák rend szerint öltöztetve vannak, **fognak rá mondani, És gúnyverset, melicáh a lic** (= csúfol, innen *léc* = csúfolódó, hitetlen) igétől, = csúfondáros hasonlat, mely rejtett élével vág), **reá szóló talányokat**. A *chidót ló* plur. alakján nincs semmi kifogásolni való, mert az nem csak a *melicáh*-nak, hanem a *másál*-nak is értelmezője: közmondást, gúnyverset, egy szóval reá szóló találós meséket költenek rá, **És azt mondják**, a *vejó'mar* helyett olv. a LXX-val: *vejó'mrú* plur.-t; a tárgyat a következő strófa hozza.

Itt most a 6b—17. versekben négy ötsoros strófa hozza a négy jajt, melyet a meghódított népek fognak kiáltani Nagy Sándorra telhetetlenségéért, saját házának harácsolással, — Alexandriának vérel történt építéséért, és végül szemérmetlen tivornyáiért. Ezek a kilátásba helyezett gúnyversek.

Harmadik strófa: 6b—8. v.) Az első jaj. Jaj a telhetetlenek! A nagy hódítót nagy adósságcsinálóhoz hasonlítja, aki egyszerre csak vagyonbukott! lesz, és akkor nem csak hitelezői hajtják be rajta uzsorá-kamatostól követeléseiket, hanem a többi uzsorások is neki-esnek és mindenéből kifosztják. 6b. v.) **Jaj, annak, aki azt**

szaporítja, ami nem az övé, héb. *nem-övet szaporító* = aki sok idegen javat gyűjt össze magának, *hammarbeh* elől a névelő törölhető, mert a párhuzamos *makbid* előtt sincs, **meddig?** = jaj nem övét mily soká szaporító! **És aki ellerheli magát záloggal,** héb.: *magára zálogot nehezítő*: amit elfoglalt, az nem tulajdona, hanem csak zálogadóságra, hitelbe vett birtoka. A *dbtít* hapax legomenon, vagy zálogadóságot jelent, vagy csak a *dbót* szónak más formája. Lehet, hogy csak csinált szó, a rabbik szellemességének szüleménye. Erre enged következtetni az, hogy a babyloni kéziratokban *áb-tít* (= sűrűfelhő-sár)-nak van írva, így fordítja Hieronymus is: *aggravat contra se densum lutum*, és utána Kár: sűrű sárt. 7a. v.) **Nemde egy pillanat alatt felkelnek hitelezőid; násak** = harap, és: kamatra ad (innen *nese* = kamat, uzsora), **És felébrednek zaklatóid?** *mezd'zejka* a *zú'a* vagy *za'a'* (reszket, megrázkódik) ige pilp. part.-a suffixummal = megrázkódtatóid. **És,** a tálío elvének megfelelőleg, **zsákmányukká leszel nekik.** Először egyes hitelezők „kelnek fel“ az adósodott ember ellen, aztán a többiek is „felébrednek“, és megrohanják, hogy el ne késsenek; a vége pedig csőd lesz. Ebben a gúny az, hogy a nagy hódító, mikor összeharácsolja más népek országait, akkor tulajdonképpen zálogos adósságot szaporít, és a leigázott népeket a maga uzsorásáivá teszi, akik egyszer majd önön vagyónából is kifogatják.

8. v.) Hogy ebben a tálío érvényesül, azt ebben a négysoros strófában egy szófér le is szögezi: *Mivel te felprédáltál sok nemzetet, Felprédálnak téged a többi,* általad meg nem is hódított népek mind. Itt már vége van a képes beszédnek, és kitűnik, hogy nem adósságcsinálásról és uzsorásokról, hanem hódítóról és leigázott népekről van szó. *Embervér miatt és országon, városon És minden benne lakón való erőszak miatt,* héb. a 8b.: *Embervér miatt és országelnyomás miatt, Városé miatt és minden benne lakóé miatt;* azonos 17b.-vel; megokolása annak, hogy miért prédálják fel a népek a hódítót.

Negyedik strófa: 9—11. v.) A második jaj. Jaj annak, aki családját harácsolt javakkal gazdagítja. Ez Nagy Sándort úgy állítja elének, mint aki az ő nagy szabású vállalataiba anyagi érdekből fogott, hogy családját gazdagítsa és az élet bajai ellen biztosítsa. Ami nem jelenti azt, hogy neki ennél magasabb szempontjai ne lehettek volna; csak azt, hogy írónk azokat nem látta meg. 9. v.) **Jaj annak, aki gonosz nyereséget szerez házának, Hogy a magasba rakja fészkrét!** Kép a családnak az élet gondjai és változásai által meg nem közelíthető biztos jólétbe való helyezése; Ob. 4-ből látszik, hogy a kép a sasról van véve. A distichon értelmé röviden ez: jaj annak, aki családját harácsolt javakkal akarja ilyen biztos magaslatra emelni. A következő stichos ennek célját abban adja meg, **Hogy megmeneküljön a gonosz kezéből,** nem csak a gonosz ember kezéből, hanem általában a go-

nosznak, a rossznak, a földi léttel járó bajoknak a hatalmából. Az ilyen eljárás azonban, még ha sikerül is szégyen, annyival inkább az, ha jajt hoz a harácsolóra. Ezt fejezi ki a következő distichon: **10a. v.) Szégyent tanácsoltál házadnak**, oly tanácsot = tervet eszeltél ki és hajtasz végre családod érdekében (t. i. a harácsoló javakkal való gazdagítást), amely azt gyalázatba dönti; *já'ac* u. i. nem csak = tanácsol, hanem = tervet fogalmaz, valamit elhatároz. Ennek tárgya a következő inf. *levágni* (a *qácáh* ige *qal* inf. c.-a) *sok népet, és pedig* (váv explic.) lelked ellen = *magad ellen vétkezve*. (A *chóté' nafsó*-t ilyen értelemben l. Péld. 20, 2); tehát: szégyent tanácsoltál házadnak **a sok nép kiirtásával, És ezzel bünt követtél el magad ellen**. Ehez még egy megokolást fűz egy szófér a következő distichonban: **11. v.) Mert**, a népeknek a maga háza érdekében való megnyomoritása azért volt maga ellen való vétek, mert a rablott vagyomból épült házban *kő a fából kiordít, S gerenda a fából felel rá*; magok az épület egyes részeibe beillesztett és szépen eltakart és elsimitott építési anyagok ordítják ki bűnös eredetüket. De lehet a *káfisz* hapax legomen-ont a P. és targ. után „faszeg“ értelemben venni: *S szeg a fából felel rá*: helyben hagyja és megerősíti a *kő* vádját. Nem kell épen a fedélszék vagy a menyezeti faalkatrészeire gondolnunk, mivel szokás volt a falban a körétegek közé farétegeket is építeni, l. Hagg. 1, 8; Esdr. 5, 8. Ez nyilván példabeszéd volt. A rablott pénzből épült ház kövei és szegei is kikiabálják eredetüket; és ez nem csak súlyos vád Jahve előtt, hanem gyalázat is az építő családjára a nép előtt.

Ötödik strófa: 12—14. v.) A harmadik jaj. Jaj annak, aki vérrel épít városokat és költséges építkezéseivel agyonterheli a népeket. Ez Nagy Sándor nagyszabású építkezéseire, de főképen Alexandria építésére céloz. A 14. v. toldás. **12. v.) Jaj annak, aki vérrel** = vérontás árán épít, úgy épít várost, hogy előbb az illető népet, melynek területén épít, véres háborúval leigazza, **És gazsággal erősít várat** (*'ir* és *qirjáh* synonymák), t. i. nem a maga költségén, hanem másoknak erőszakkal elvett javaival és kikényszerített erejével. E distichonban szerzőnk Mik. 3, 10-et alkalmazza Nagy Sándorra. **13. v.)** E vers magyarázza meg, hogy miért jaj: azért, mert a tálió törvénye értelmében ezeknek a városoknak el kel pusztulni: **Nemde ime a seregek Jahvéjátél van az**, tehát a Jahve rendelésén alapszik, **Hogy így a népek tűznek fardoznak, És a nemzetek hiábavalóságnak vesződjenek**. Jer. 51, 58. vnek e mondását szerzőnk épen úgy alkalmazza Nagy Sándorra, mint 12. vben Mik. 3, 10. vnek a Jeruzsálemet vérontással és gazsággal építő zsidókra vonatkozó mondását E strófa-hoz függesztettek a gyűjtők egy distichont. **14. v.) Mert betelik a föld Jahve dicsőségének ismeretével**, héb.: Jahve dicsőségét ismeréssel, *Mint a vizek a tengert elborítják*. Ugyanez a mondás megvan Jes. 11, 9. vben is, némileg másként stilizálva. Hogy ide miért irták, az még nincs megfejtve.

Hatodik strófa: 15—17. v.) A negyedik jaj. Nagy Sándornak féktelen, és a szemérmes keleti ember előtt különösen és méltán becstelenül bűnösnek tartott tivornyáira céloz. Az ilyenekkel több gyalázatot szerzett ő keleten, mint hódításaival dicsőséget; és ezekben tünt ki megszegyenítőleg, hogy ő igazán körülméletlen: tisztátalan és becstelen. Ebben benne van büntetése is. De a 16b—17. v. még külön átkot, vagy büntetéssel való fenyegetést is told ide egy hatsoros strófában. **15. v. Jaj annak, aki felebarátját itatja, Kiöntvén, száfach** (= kapcsol, és önt) ige pi. part., mások: belekevervén, vagy: oda nyújtván, **hevedet, chémáh** = hév, harag, itt az eroticus hevet jelenti; némelyek szerint: epédet v. haragodat keverve bele; de ennek nincs értelme a contextusban. Az itatásnak és a hév kiöntésnek célja u. i. **hogy meg is részegítsd felebarátodat; veaf** fokozó, **sakkér** pi. inf. constr. A lerészegítés célja pedig **Hogy gyönyörködjél, habbit ál**: legeltesd a szemeidet rajta, **meztelenségeikben**; a plur. suffixum a *rééhú*-val incongruens, de ez nem rendkívüli. A *m'áor* plur. = *pudenda*. **16. v.)** Ezekkel a fajtalan tivornyákkal töltötte be Nagy Sándor a mértéket: **Jól laktál gyalázattal, inkább, mint dicsőséggel**, ezt hódításaid hozták rád, amazt fajtalan tivornyáid, ennél fogva most rajtad a sor: **Igyál te is és mutasd ki fitymádat**, ez célzás arra, hogy Nagy Sándor körülméletlen pogány volt (*hé'árel* a *'áral* igének, amiből van az *'ortaláh* = fityma szó is, nif. parancsolója). Hogy az ivás és a fityma mutogatása itt kép, azt jelzi a következő betoldás, mely átoknak is vehető, fenyegetésnek is. *Majd rád fordul*, vagy *Forduljon rád Jahve jobbjának pohara*, a Jahve haragpohara Jeremia óta kedvelt kép a Jahve büntetésére, és a részegség az ez által okozott fájdalom tembolására és szégyenére, I. Jer. 25, 16. stb., *És gyalázatot a dicsőségedre. A qidlón* talán a *qálón* szó erélyesebb formája. *Mert az átok megokolása a Libanonon való erőszak borít el téged*, ezen nincs mit nem érteni, és ezért nem is kell Duhmmal *jekasszeká-t jekalleká*-ra változtatni, amit aztán ő mégis úgy fordít, hogy „fojt meg téged“, pedig ezt amaz épen olyan jól teheti, ha nem jobban, mint emez; *És a barmok elpusztítása rettegtesd téged, jechitan* helyett, mely a *chátat* ige hif. impf. volna plur. nön. suff.-al, pro *jechittén*, olv. többekkel együtt a LXX. után *jechittéká-t*. A M. szövege u. i. ez: *És barom-pusztítás, mely ijegeti őket, t. i. a barmokat*. Itt a régi magyarázók mind a Libanon vadállományának kipusztítására gondoltak. Interpolatorunk szerint a Libanon pompás őserdeinek letarolása, ami a kortársak előtt Nagy Sándort valósággal daemoni alaknak tüntette fel, és amit többen is megénekeltek siralmas énekekben, I. pl. Zak. 11, 1-3.-at, és az igás barmok kiméletlen agyonhajszolása az a két főbűn, ami Nagy Sándort elborítja és ebben lesz bűnhődése egyéb bűnei miatt is, u. m. *Embervér* = embervér ontása *miatt és országon, városon, És minden benne lakón való erőszak miatt*, t. i. országok, városok és az azokban lakók nyomorgatása miatt, I. 2, 8b.

Hetedik strófa: 18–20. v.) Az ötödik jaj. Ez lehet Habbakuké; de lehet, ami valószínűbb, későbbi betoldás. Ha tetszik, vonatkoztatható u. i. Nagy Sándor bálványimádására. Mert tárgya az istenképek felett való csúfolódás, ami Deuteropésájának (Jes. 40, 19. 20; 41, 6. 7; stb.) a bálványimádás ellen folytatott lelkes és szellemes polemiája óta, mely sok utánczóra talált, kedvenc tárgya volt a későbbi, kivált a nagyon kései zsidóságnak, aminek egyik nagyon jellegzetes példája pl. a Pel és a sárkány meséje. **18. v.)** A faragott- és öntött képeknek semmi haszna nincs; ugyan hogy is szánhatja rá magát valaki, hogy ilyeneket csináljon? *Mit használ a faragott kép, Hogy kifaragta formálója?* Ugyan mért is faragta ki? Hogyan is juthatott ilyen ostobaság az eszébe? *Az öntött kép és ál tóra-adó* = a faragott és öntött kép, mely hamis tóra-adó, mit használ, *Hogy annyira bizott benne formája* (ez vagy iráshiba, vagy játékos betoldás) *formálója*, hogy rászánta magát, *Hogy néma bálványokat csináljon?* **19. v.)** Jaj annak, aki ilyenektől vár gondviselést vagy tórat (eléjük terjesztett ügyekben döntést vagy utasítást), holott lélek nincs bennök = élettelen tárgyak. *Jaj annak, aki azt mondja a fának*, = a faragott képnek, mely bár istent ábrázol, de azért nem egyéb, mint fa: „serkenj fel!” vagy azt mondja: „Ébredj!” a néma kőnek; *ő adjon tórat?* *Ime ő be van foglalva aranyba és ezüstbe*, ami élettelenségének nyilvánvaló jele, *És semmi féle lélek nincs benne*, tehát semmiféle szellemi functiora, ami a *rúach* = szellem működési tere volna, képes nem lehet. Mily balgaság itéletet, döntést, jóslatot, szóval tórat, a legmagasabb szellemi megnyilatkozást várni olyan valamitől, amiben semmi, de semmi lélek nincs! **20. v.)** Ezzel szemben *Jahve pedig szent templomában van megközelíthetetlen fenségben: Csend ő előtte egész föld!* Mig az istenképeket gunyos kritika, addig a jeruzsálemi templomban lakó élő Istent, Jahvét, néma hódolat illeti az egész világ részéről. A zsidók ugyanis nem tettek különbséget a symbolumok és a symbolisált lények közt, és így abból a belátásból, hogy az istenképek nem istenek, egészen természetesen folyt náluk az a következtetés, hogy tehát csak Jahve az Isten az egész világ felett.

4. Habbakuk zsolttára.

(3, 1–19.)

Ez egy 10×6 soros strófából álló theofánia, mely az egyiptomi szabadítás motivumaiból van felépítve az 1. és 2. fejezettel való vonatkozásban; ez Habbakuk felelete a 2-ik fejezetben vett kijelentésre. Az első négy strófában (3–7. v.) egy általános mithológiai színezetű theofánia van, mely a következő öt strófában (8–15. v.) világosan az egyiptomi szabadításra megy ki; az utolsó két strófában (16–19. v., melyből a 17. v. toldás) végül az akkori katasztrófákkal párhuzamba állítja a most várható nagy katasztró-

fákat. Az egyiptomi szabadítás szörnyű katasztrófákkal járt; de most a Nagy Sándortól való szabadítás még nagyobb katasztrófát zúdít a világra. Az egész theofániát, melyet a felirat (1. v.) imának mond, egy ötsoros strófából álló bevezetés kapcsolja könyvünkhöz.

A felirat: 1. v.) *Habbakuknak, a prófétának imája*, így nevezi zsoltárunkat az illető karmester, aki a templomi énekek közé felvette és a megfelelő zenei jegyzetekkel ellátta. Ez a felirat arra való volt, hogy e részt könnyen meg lehessen találni; különben bizonyára a templomi énekeskönyvbe is beirták ezt, akkor kapta e feliratot, és onnét jött át ide is. A felirat vége: *sigjónótra*, zenei jegyzet, aminek értelme még nincs felderítve. A LXX: *met' ódész*; a P nem fordítja, a V: *pro ignorantis*; ezt követi Károli, Káldi. Érdekes Komáromi: a sokféle nóták szerint; úgy látszik, ez után a latin fordítás után: *secundum odas mixtas*. Amaz is, emez is a *ságag* vagy *ságáh* (= *erravit, ignoranter, inconsiderate egit*) igéből vezeti le a szót. Mások szerint, ugyanebből az igéből levezetve, = *ditirambus*.

A bevezetés: 2. v.) A próféta hallotta, a II. fejezetben, Jahve izenetét, és ennek folytán félve gondol cselekedetére, amellyel majd az izenetében kilátásba helyezett büntetést végre fogja hajtani; de azért mégis óhajtva várja, hogy az minél előbb megvalósuljon. **Jahve, hallottam** híredet = **amit hirdettél** a 2–3 vben, **Félek, Jahve, attól, amit teszel**: ha már a hír félelmes, végrehajtása még félelmesebb. Vannak, akik a *sim'aka*-t gen. obj.-nak veszik: hallottam a rólad szóló hírt, ezek a *járeti* ígét megváltoztatják *r'áiti*-re: *Hallottam, Jahve, híredet*, a történelemből, és *Láttam*, ugyanott, kivált az egyiptomi szabadításban *cselekedetedet*. Bár fél ezektől a cselekedetektől azok miatt, akiket Jahve büntetni fog; de mégis vágyakozik utánuk a saját népe érdekében: **Éveken belől** = belátható időn belől **valósítsd meg**, héb. keltsd életre azt, hogy a 2, 3-ra való célzással, ne csak látomás legyen többé, hanem élő cselekedet, melyről az élő nemzedék tudomást vegyen: **Éveken belől tudd ismeretessé!** Az ötödik sor egy kegyes kérés: **Haragban**, majd mikor ezt a büntető cselekedetet végrehajtod, **irgalmasságról emlékezzél**: harag a bűnös nép iránt, irgalmasság az igazak: a zsidók iránt.

A mithológiai theofánia: (3×5) soros strófa: 3–7. v.) mithológiai theophania. Amit a próféta itt mond, abban a saját visioit írja ugyan le, de adott anyaggal dolgozik, a mithológiai eredetű, de idők folytán nemzetiékké lett hagyományokkal. Nem az egyiptomi szabadítás leírása ez, sem nem az abból az alkalomból történt theophamiának, hogy úgy mondjam, *pragmaticus* előadása; hanem eget-földet rázó félelmetes voltának festése. Célja az, hogy Jahve hatalmának mind a természeti, mind az embervilág felett való korlátlanágát, és haragjának félelmetességét szemléltesse. Az elől a megsemmisítő érzés elől, mely Nagy Sándor hatalmának és harci tombolásának hírére a zsidóság lelkére nyomakodott, a próféta az ő

Istenének hatalmában keres menekülést, azért idézi azt itt most fel a maga egész megsemmisítő fenségében.

Első strofa: 3—4. v.) Jahve megjelenése az ősi Istenhegyről. 3. v.) **Isten**, 'éloah = az aram 'eláh, vagy az arab 'iláh, de a héberben csak a kései költői nyelvben használják, **Témánból**, ez itt nem főnév: *délről*: hanem tulajdon név, Edom egyik törzstartományát vagy törzsfővárosát jelenti, I. Ám. 1, 12. v-nél **jön**; az impf. itt nem jövőt jelent, csak a múlt megjelenítését, hátrább változtatva alkalmaz az író pfctumokat is. **És a szent**, Jesajah e névben foglalja össze Jahve erkölcsi isteni tulajdonságait, de ő még Izráellel való vonatkozásában alkalmazza csak: Jahve Izráel szentje. Abszolút értelemben Deuterójesajánál látjuk először: Jahve a szent. Itt már, mint Jahve legbensőbb lényegét kifejező név, tulajdonnévül áll, mint már Jes 40, 25. vben is, ami az universalis monotheismus jele. De azért ez az universalis monotheos Témánból jő, és **Párán hegyéről**. *Szelá*. Ezt is Edomban keresik, a térképen az Ám 1, 12-ben Témánnal párhuzamban említett fővárostól, Bocrától délnyugatra van megjelölve Széír és Kádes környékén. De ezek a nevek mind ősi mythologiai maradványok, amelyek eredetileg a sálemi ősi istenhegyhez fűződtek, és a theophaniáknak többed magukkal együtt akkor is állandó vonásai maradtak, amikor már, mint szerzőnk korában is, régen elenyészett még a gondolata is annak, hogy Jahve valamelyik hegyen laknék, vagy lakott volna. Deut 33, 2-ből világos, hogy Párán és a vele együtt említett Széír, valamint a szintén ott a *qódes* (tízezer szent) szóban rejlő Kádes is a Szináj változatai, illetve párjai. Szerzőnk itt Széír helyett Témánt említ, azon a réven, hogy Ézsau a hagyományban azonosult Edommal, és így Széír is, mely Jós 15, 10. szerint eredetileg Kirját-Jeárim = Sálem mellett volt, mint Ézsau lakhelye (I. Gen 33, 14. 16; 36, 8; Deut. 2, 4. stb.), Edom földével azonosult (Gen 36, 10.), Témán pedig az ő unokája (Elifáz fia Gen. 36, 11. stb.), lévén, Széírnek része lett. Széír az istenhegynék délre vándorlásával jutott Edomba (bár lehet, hogy ott eredetileg is volt egy ilyen nevű hely, aminek ebben a vándorlásban szintén része lehetett), és ezen a réven már a Debora énekének mostani szövegezése is Edom mezejéről lépdelteti elő Jahvét, és így ott keresi a Szinájt (Bir. 5, 4. 5). Páránban pedig annak az 'Efraim hegyének a változatát kell felismernünk, mely Bir. 3, 26. 27. szerint Széírben volt, és amely csak azon a mezőn lehetett, amelyet Gen. 23. szerint Abrahám 'Efrontól vett meg Sára temetkezési helyéül. Tehát Témán és Párán = Széír és Párán = Széír és Edom (Ézsau): mind oly nevek, amelyeknek igazi értelmét eredeti mythologiai jelentésük magyarázza, ami már teljesen elhomályosult, és ami mostani földrajzi jelentésükkel nincs igazi vonatkozásban. Nem Jahve lakhelyei ezek a későbbi felfogásban, hanem kiindulási helyei, „örök járásai“ neki, ahol földre jövetelkor megjelenik, hogy onnét vonuljon fel harcaira. Így érthető,

hogy az írók és olvasók nem ütődnek meg azon, hogy Jahve a Szinájrról jön, de a Hórebról is, vagy Szeirből, Edomból, stb.; vagy, mint itt, Témánból is jön, meg ugyanakkor Párán hegyéről is. A második distichon egy betoldott doxologia: *Egeket borít el felsége, És dicséretével tele a föld; tehillátó itt* = Jes. 6, 3-ban *kebódó*, ahonnt e kifejezést különben prófétánk vette. 4. v.) És amint Isten jön a Párán hegyéről, **fény támad**, héb. lesz, *nógah masc., tihjeh fem.*, mely incongruentiát sok féle képen próbálgatják eltüntetni, de nincs mért, **mint a világosság**, itt némelyek 'ór helyett 'úr-t olvasnak: *mint a tűz*, hogy a hasonlat ne legyen olyan lapos. Ennek a fénynek, mely természetesen Istent képviseli (épen ezért a következő szavakban a suffixumok himneműek!) *a keze felől* = **Oldalt** kétfelől **sugarai**, héb. *szarvai vannak neki*. A *qarnajim* szót lehetne szó szerinti értelemben is venni: két felől két szarva van neki, és ez esetben a kép alapjául szolgáló ősi mythologiai vonás (lásd az aranyborjút!) még világosabb lenne. De egészen bizonyos, hogy prófétánk erre már nem is gondolt; ezért jobb az átvitt értelemnél maradni. Bár a harmadik stichos, noha a sugarakra is vonatkozhatik, tényleg inkább talál a szarvakra: **És ott van**, a szarvakban, **erejének rejteke**: szarvaiban van ereje. Az újholdról vett ősi kép ez, mely még ma is él a nép közt: az újholdnak van haját, pénzt, stb. megnevelő ereje. De ezért a sugarak mellett így is megmaradhatunk, mert Izraelben, mint másutt is, a hold és a napmythos sokszorosan átment egymásba, és pl. Sámsonnak meg a hajában rejlik ereje: a napnak sugaraiban. És ismételjük, prófétánknál ez már tisztán költői kép, és ezért is bizonyosabb, hogy ő itt a napra gondolt. Duhm hogy a mondat alanyául Jahvét megtarisa, *tihjeh* helyett *tachtáv*-ot olvas: *És fény van alatta*, t. i. Jahve alatt, és akkor neki vannak sugarai. Egyben a *sám* helyett is *sém*-et olvas: *erejének rejtek-neve: Verhüllender Ausdruck für seine Stärke*. Szellemes magyarázat: sugárzó fény a Jahve erejének titokzatos neve.

Második és harmadik strófa, 2×5 sor; 5—7. v.) Isten megjelenése mind az embervilágra, mind a természet világára megsemmisítőleg félelmetes hatással van. 5. v.) Az első distichon e fényt nem éltető, hanem öldöklő kisugárzásául jellemzi Jahve erejének (és ezért is jobb nem a holdról-, hanem a napról vett képre gondolnunk): **Előtte**, Jahve előtt, **pestis jár**, ez Jahve büntető ítéletének az ótestamentomban nagyon gyakran emlegetett eszköze; **És forró láz**, ez a pestisnek jelenségeiről való elnevezése, **támad**, héb. jön ki **nyomain**. Ez az egyiptomi tizscapás egyikére emlékeztet (Ex 9, 3. stb.), ahol az Ex pestist és mindenféle keléseket említ, Zsolt. 78, 48. pedig *resáfim*-ot, ami helyett valószínűleg ott is egyes szám olvasandó, mint itt. 6. v.) **Megáll és; Ha megáll országot rendit**, M. után Rev: *Megáll és méregeti a földet*, de, az eredeti szó megtartásával az eredeti gondolathoz sokkal közelebb jár a régi K: *Felállta az Isten és elosztá a földet. A vajmódéd*

helyett azonban, mely a *mádad* (= kinyújt, mér) ige pótlálja volna, ami csak itt fordul elő, a LXX. *eszaleüthé*-t olvasott: megrendült a föld. És ez a helyes. A magyarázók közül most már azok, akik a szöveget megváltoztatni nem akarják, ez alakot a különben nem használt *múd* ige poel-jének minősítik, mely igét egy jelentésének vesznek *mút*-tal; akik pedig változtatnak, azok valami ityen jelentésű, és alakjára sem nagyon különböző alakot olvasnak: *vajmógeg* a *múg* igétől (Wellh. Now.); *vajmótet*, *vajjimmót'* (Guthe); *vajnó-déd* a *núd* igétől (Buhl); és *vajjam'éd*, a *má'ad* (= tántorog) ige hifilje (Duhm). Talán legjobb ez az utolsó, mivel *'ámad*-dal is összecseng. A mondat jelentését (a szavakétól eltekintve), legjobban magyarázza ez: *ubi autem constitit, mensus est terram*. De *'erec*-et, a többiekől eltérőleg helyesebbnek láttuk „országoknak“-nak fordítani a következő stichosra való tekintettel: **Ha néz, nemzeteket olvaszt**, nem épen szükséges ettől a régi fordítástól eltérni (igy Károli, Káldi), de az ige azt is jelenti, hogy: *ugrat* (igy Komáromi: *kiugratta a pogányokat*; Izr. magy.: *felszöktette a nemzeteket*), vagy: *reszkettet* (igy Rev.: *megrendíti a népeket*); de talán mind ezeknél jobb: nemzeteket **rebbent**. Ahol megáll, országok inganak; ahova néz, nemzetek rebbenek fel riadtan. A parallelismust Duhm velünk épen ellenkezőleg simítja össze, nevezetesen *gójim* helyett *curim*-ot olvas: *Lépése megingatta a földet, Tekintete sziklákat ugratott fel*. De talán inkább az volt az író szándéka, hogy az első distichon az embervilágról szóljon, a második pedig a természetiről. Nem csak amarra van lahve megjelenésének megrendítő hatása, hanem emerre is: **És szétrepednek = szétmállanak ős hegységek, Lesülyednek örök halmok**. Itt pedig már a Debora dalában megénekelt, és az egyiptomi-szinai-nál sokkal ősbibb eredeti exodus-hagyományokhoz való kapcsolódást látunk: ott van u. i. szó (Bir. 5, 5.) a hegyek „szétfolyásáról“, vagy „megrendüléséről“ (*názlú*), ami ugyanazt akarja jelenteni, amit locusunk: hegyek kettéhasadását, illetve közből lesülyedését. És ezt a képet mutatja az egyfelől a Libanon, más felől az Antilibanon és Hermon között északról délre nyugot felé hajlólag elnyúló mélyvölgy, az u. n. Bakáa = Hasadék, melynek már mai neve is kezesség amellett, hogy valamikor régék szóltak róla, mint a mi tordai hasadékkunkról, de ősbibb fajtájúak, mythologicusok. Talán nem csalódunk, ha azt gondoljuk, hogy azt a nagy hasadást a körül lakó népek valamely ősi theophaniával és istenek járásával magyarázták, és erről szóló mythosok elhalványult maradványait látjuk viszont a Debora énekében, Izrael igazi exodusának e legősibb okmányában; és ennek még halványabb visszhangja csendül meg locusunkban. Jahve földön járásának nyoma ma is látható Aven alatt, bizonyára az imént említett Bakáában, arra szokott ő járni. E distichont az Aven meg nem értéséből származó félreértés folytán nagyon régtől fogva ketté szakították, és első stichosát, 6 b.-vt az előzőkhöz, másodikat pedig a 7. v. első három szavát, a követ-

kezőkhöz kapcsolták; így jött létre a ma bevett értelmezés: 6. v. . . . Őshegyek szétporlanak, örök halmok lesüljednek; örök ösvényt jár ő. 7. Baj, vagy nyomorúság, vagy bűn alatt láttam Kúsán sátrait; reszketnek Midján földének kárpitjai. Ez az interpunctiózás azonban nem állhat meg sem verstani szempontból, amennyiben a sorokat kétharmadával, illetve felével megnyújtja; sem nyelvtaniból, amennyiben *jirgezún* himn. igét *jeg'ót* nön. főnévvel construalja össze. A helyes tagolás ez: **Örök járása, hallkót plur. alakú főnév, 1. Náh 2, 6., van neki, 7. v.) Áven alatt láttam.** Áven vagy Ón, görögül Heliopolis volt Egyiptomban is, és az imént említett Bekâaban is, az Ám 1, 5-ben említett Bikat-Áven, a mai Ba'albak. Az elsöre itt aligha gondolhatunk, mert igaz, hogy a későbbi hagyomány Egyiptomból vezeteti ki Izráelt, de szerzőnk Jahvének ezt a délen történt kivonulását a 3 v-ben fentebb északon, Edom földén kezdte, hát most nem volna mért, hogy újra visszamenjen még délebbre, Onba, és főképen, mert itt nincs semmi olyan természeti alakulat, amit Jahve örök járásának nevezhetne a nép. Ellenben a Bikat-Áven = Heliopolis = Baál-bek alait elhúzódo Bekâa erre kiválóan alkalmas. Szinte el sem lehet képzelni, hogy erről a csodahasadékról, melyen még a mai modern ember is azon frissen véli látni az Isten lába nyomát, ilyen féle mythosok és regék ne teremtek volna. A 6. v. után pedig, mely hegységek szétrepedezéséről, halmok lesüljedéséről szól, szinte magától kínálkozik, hogy ide gondoljunk. Jahve előtt hasadt szét ez a felséges völgy, erre van az ő örök járása: **Kúsán sátrai reszketnek, Midján földének kárpitjai!** Itt természetesen nem gondolhatunk Kúsra, azaz Aethiopiára, és, ha gondolni nem akarunk a Bir 3, 8. 10-ben említett Kúsán-Risataimnak, Izráel első elnyomójának hazájára, aki Aram, vagy Aram-Naharaim, vagy, mint a régi Károliba bele korrigálta valaki Komáromi után, Mesopotámia, illetve Siria, sőt, amint a Rev. végül egyezteteti a kettőt, Mesopotamia királya volt, akkor azt kell gondolnunk, hogy Kúsán csak a Midjással való kapcsolata révén került ide. Midjánt pedig nem délen kell keresnünk, hanem Judit 2, 26. v. nyomán fent, Damaskustól északra. Igaz, hogy e nép végül Edomtól délre, a Vöröstenger szejuei és akabai szétágazása környékén enyészik el, és hazáját is ott ismert vagy legalább keresi a földrajz; de ma már alig lehet kétséges, hogy eredetileg, mint az Amori invázió része, észak felől nyomult be Kanaánba. Csak, mikor később azonosították a kéniekkal, azokat meg az egyiptomiakkal, és Szinájt a Szinai félszigeten keresték, akkor költözött le Midján is ide. Aminek talán segítségére lehetett az is, hogy foszlányai végül tényleg a déli pusztákra szorultak ki, Kúsán aztán úgy került ide, hogy azon a vidéken, ahova a hagyomány Midjánt tette, tényleg volt egy Kús nevű, és Aethiopiától jól megkülömböztetendő arab ország, ami Kúsánnal egy. Itt aztán annyira eggyé lett a hagyományban Midján és Kús-Kúsán, hogy Mózes feleségét, aki tudva

levőleg kéni-midjáni (Ex 2, 15. 21. stb.) volt, kúsinak is mondják (Num 12, 1.). Itt tehát az exodus-hagyomány egy ősbibb, a Bir 5-höz közelebb álló alakulatának nyomait sejthetjük. Hogy egy ilyen északi exodusnak megfelelőleg egy északi theophaniáról szóló hagyományok is voltak a zsidóknál, amik a Bekâahoz jól illenek, azt mutatja Ez 1, 4. és Jób 37, 22., ahol Jahve észak felől jelenik meg. Szerzőnk, ismételjük, nem Jahvének Nagy Sándor ellen leendő kivonulását írja meg visio alakjában, nem is az egyiptomi szabadítás alkalmából történt kivonulását adja elő pragmatice; hanem az ő megjelenésének rettenetes voltát festi. Es ehez felhasznál minden vonást, amit az előtte ismeretes különböző — déli és északi — hagyományokból csak tud.

Az egyiptomi szabadítás mythológiája: 8—15. v.) 5×5 soros strófa. Tulajdonképen ez is theofánia, de ennek már konkrét történeti vonatkozásai vannak. Az egyiptomi szabadításra utal.

Negyedik strófa: 8. v.) Jahve a folyók és a tenger ellen harcra kelendő, győzelmes harci szekérére ül. A világteremtőnek a vízi szörnyvel vívott harcáról szóló ősi mythosnak történetivé lett maradványaiból alkotott kép ez. **Folyókra gerjéd-é fel, Jahve,** a második sor direkt megszólítással ismétli a kérdést: **A folyókra van-é haragod;** a harmadik pedig a tengerre alkalmazza azt: **Vagy a tengerre felindulásod?** Az ősi vízi szörnyvel való harc mythosa Izráel hagyományaiban két alakulatban lett történeti elbeszéléssé, u. m. a Vöröstengeren való átkelésben, amit Ex 14 mond el és Ex 15 énekel meg, és amiről szól a Zsolt, 77, 17—20 is, amit szerzőnk itt szem előtt is tartott; a másik a Debora énekében a Sisera legyőzetéséről szóló elbeszélés, akit a folyóvizek separtak el, miután a csillagok is harcoltak ellene az égből, tehát itt a folyó Jahve haragjának tárgyából annak eszközüvé lett. Ez az eredeti exodus ősbibb leírása, és az itt szóban forgó folyó, a Kison, eredetileg valószínűleg a Kina (= Kén) folyó volt. Az egy dolognak e két változatát, a tengerhez és a folyóhoz fűződőt összefoglalja a 114. Zsoltár, épen úgy, mint locusunk is. Itt tehát ismét a két hagyomány, az északi (Jahve haragja a folyókra) és déli (Jahve haragja a tengerre) hagyomány egyes vonásainak egyesítését látjuk. A distichon a kérdést magyarázza: Talán a vizekre haragszol, azok ellen indulsz harcra, **Hogy vágtatsz lovaidon, diadal-szekereiden?** héb.: szekereidre, melyek győzelem, vagy: megtartás. A lovakon annyiban vágtat, amennyiben azok a szekerekbe vannak fogva, Jahve pedig a szekéren ül. A szekerek a felhők. A felhők, illetve a vihar mind a két alakulatban szerepet játszanak. A képre nézve l. még Deut. 33, 26; Zsolt. 68, 34; 104, 3. stb.

Ötödik strófa: 9—10a. v.) A theophania félelmetességét a legmagasabbra fokozó és legélénkebben szemléltető égi háborúnak már az előző strófában (a felhőszekerekkel) megkezdett leírását folytatja: a felhőszakadás egész folyókat hasít a földön. 9. v.)

Meztelenre vetkőződik ijad, héb.: *meztelenséggel meztelenül*, és a főnév az ilyen esetekben szokásos inf. abs. helyett áll, lásd GK²⁶. 113. §. w., az ige pedig 'or ige nifalja, mely = 'árar = 'árah. A mi régi elődeink megfigyelése szerint a reggeli szivárvány borot, az esteli derüt jelent. — A következő sor szóról-szóra így hangzik: *eskük vagy hetek (heptádok), vesszők vagy törzsek, mondás, szelá*. Ez, mivel értelmesen le nem fordítható, természetesen sok féle képen variálható. A régi ref. magyarázat szerint: így kell összefoglalni az első sorral: *meztelenség meztelenített ijad által, törzsek esküjével, igével*: amit Károli így szövegez, illetve ír körül: *A vizek folyásának helye megjelentetett a te kézived által, a zsidó nemzetségnek tött esküvásid és beszédid szerint*; nagyjában e latint követvén: *Nudus alveus factus est arcu tuo, juramentis tribuum, sermone maxime*. Kámori nem a két első, hanem a két utolsó szót teszi st. c.-ba, és az elsőt ehhez állítmányul veszi: *az ige vesszei megesküdvék!* Izr. magy: *a megparancsolt hétszeres nyilvesszőkkel*, tehát a constructio ez: mondás vesszeinek heptádjá. Keil: *geschworen sind Zuchtruten durchs Wort*. E nyomon jár ang. rev. margója is, de a szövegben talán jobb fordítást ad: *a törzseknek tett eskü szó*, azaz: biztos, helytálló szó. Így értelmezve a mondatot, világos benne a vonatkozás a Noé szövetségére (Gen. 9, 9. skv.). A hétszeres nyilvesszőkre nem is gondolhatunk, már csak azért sem, mert azok túlságosan mythologiai izüek; ellenben a szivárványnak szövetség-jel voltára való vonatkozás önmagától kínálkozik; tehát legtanácsosabb az esküvéseket erre vonatkoztatva, így fordítani: **Az esküvések ígéret** héb. 'ómer vesszei. A szövetségben kétágú ígéret foglaltatik, a népnek az üdv, az ellenségnek a büntetés ígérete: ennek az ígéretnek végrehajtását biztosító vesszők az esküvések. A sor végén a *szelá* zenei jegyzet. Az utána következő sor: **Folyókká hasitod a földet**, vagy, ha úgy tetszik, a *tebaqqa'*-t nőn. 3-ik személynek véve: *Folyókat hasít a föld*, t. i. a meginduló záportól, a következő distichonnal egy tristicont alkot. **10. v.) Megláttak téged, reszketnek a hegyek, viz-zápor = Vizeknek árja vonul át**; és az hasogat folyókat a földbe. A Zsoit. 77, 17. vben a vizek félemlenek meg Jahve láttára.

Hatodik strófa: 10b. 11. v.) A vihar további festése. A mélység (óceán) zúg, az ég elsötétül. **10b. v.) Mélység = Az ós óceán szavát hallatja**, héb.: „adta“, a viharzó tenger zúg, **Magasba, róm** az irány accusativusa, **emeli kezeit, jádédjú** sem nem „Uniform“ (Marti), sem nem iráshiba (GK²⁶. 91. §. l.), hanem poetica licentia; az ütemek rövidege miatt választotta az író. A kép különben a tenger felcsapó hullámtarajait jelenti. Kifogásolni lehet; de megváltoztatni azért nem szükséges. **11. v.) Nap és hold megállt lakhelyén**: nem jött ki az égre, tehát az elsötétült, megfordítva, mint Jós. 10, 12. vben. **Nyilaid világosságánál, melyek járnak**, a jehallékú visszavivőleg, és **Dárdáid villámainak fényénél**: a villámok fényétől nem lehet a napot látni; nem pedig

hogy mivel a nap és hold nem jött fel, *nyilaid világossága mellett járnak* (már mint az emberek, *villogó dárdád fénye mellett* (Izr. magy.)

Hetedik strofa: 12–13. v.) A theofánia a természeti jelenségek festése után most áttér a történeti jelenségekre: az Isten kivonult népe megtartására, és összetörte Egyiptomot. **12. v.) Felindulással tiprod a földet**, izgatott, hosszú lépésekkel méregeti végig a földet, és **Haraggal csépelsz nemzeteket.** **13. v.) Kivonultál néped megtartására**, héb.: „üdvére“, **felkented** (ez vagy appositio a *nép*-hez, vagy varians, ami valószínűbb verstani szempontból) **megtartására**: itt *lejésa'* alá, mintha inf. volna, 'et praepositiovel tárgyúl rendeli *mesichéká* (rendesen *mesichaká*)-t: *felkentedet megtartásra*; amiért is általában igére is változtatják e szót: *lósia'* = *lehósia'*. A felkent alatt nem a királyt (Keil), sem nem a főpapot (Duhm) kell érteni, hanem magát a zsidó népet. Deutero- és Tritojesaja óta ez a kifejezés többé már nem új, és a papi és prófétai hivatás (Jes. 61, 6) tudata kivált nehezebb időkben, igen eleven volt a zsidókban. Zsolt. 28, 8; 84, 10; 105, 15. elég világosan a népre alkalmazza a felkent kifejezést. A megjelenésnek azonban nem a megtartást illető pozitív-, hanem negatív eredményét mondja el, mert most az az aktuális: az ellenség elpusztítása. **Lezúrtad az ormót**, héb.: *föt*, **az istentelen házáról**, mint a következő stichos mutatja, itt a ház alatt nem családot, hanem épületet kell érteni, ezért kellett a *föt* átvitt értelemben ormónak fordítani, **Feltakarva, 'arót a 'aráh** ige pi. inf. abs.-a: megmeztelenítve **a fundamentomot nyakig**: oly mélyen kiásva a fundamentomot, hogy a gödör az embernek nyakig érne. A kép még a vihar leírásával függ össze: a villám a házat ormától fundamentomáig lesújtotta, de úgy, hogy az nem csak egyenlővé tette a földdel, hanem még fundamentomát is felforgatta. Az „istentelen sem nem a Káldeus, sem nem Nagy Sándor, hanem Egyptom, mint már a régiek is helyesen értették, bár ő közülök némelyek a *föt* magyarázták a Faraóra és az ő elsőszülöttére, akinek az angyal által való megölését értették a főnek a házból való kivesztése alatt. De a kép nem ezt jelenti, hanem azt, hogy Jahve a Faraó házat, érteve alatta a dynastiával együtt az államot, tetőtől talpig tönkre verte. De nem egészen lehetetlen az sem, hogy a Sisera feje volt az a „fő“, (Bir. 5, 26.), amelyre itt szerzőnk gondolt. A következő strofa hozza közel ezt a sejtést. A végén *szelá* zenei jegyzet.

Nyolcadik strofa: 14–15. v.) Ebben a strofában a kinapataki exodus elmosódott hagyományaira (Sisera és a Kina patak megáradására) lehet homályos vonatkozásokat találni. A homály oka nem csak az irály, hanem talán a szövegromlás is. **14. v.) Átfúrtad az ő pálcájával**, vagy botjával, vagy átvitt értelemben dardájával, gerelyével; a suffixum pedig az ige szenvedő tárgyára megy: a saját pálcájával furtad át **vezére**, a Qéré szerint **vezérei, fejét**; ezt a Bir. 5, 26-ban leírt jelenetre lehet vonatkoztatni, ahol

Jáhel átfurja Sisera halántékát. De hogy a *perázó*, vagy — *zajv* suffixuma kire megy, az bizonytalan. A mostani szövegezés mellett legvalószínűbben a 13. vben említett „istentelen“-re. A theofánia specialis kina-pataki vonásai már elmosódtak. **Akik rohannak**, héb. *jisz'arú*, (nem kell megváltoztatni!) = viharzanak rám, mint a forgósél, **hogy engem szétszórjanak**, minden esetre ezeknek a vezéréről volt fennebb szó, bár a *perázó* vagy *perázájv* egy birto-kosra útal, ezek meg többen voltak. **Úgy újjongva**, héb. *újjon-gásuk* olyan mikor rám rohannak, mint **mikor szegényt akarnak megenni rejtekben**, szabatosabban: mint mikor arra készülnek, hogy szegényt egyenek rejtekben. Ez a vonás is a Debora dala által megénekelt hagyományból való, mert a Faraó nem akarta Izráelt szétszórni. Az utolsó stichos az elnyomó, zsarnok ellenség rajzába nem igen illik bele, mert az nem épen titokban szokott szegényt enni; de bizony azért néha úgy is, és az istentelen zsaroló rajzának meg általában kiegészítő vonása ez, l. Zsolt, 10, 9. **15. v.) Megtiporad a tengert lovaiddal**, két acc., melyek közül az egyik az eszköz és mód közelebbi meghatározására szolgál, l. GK²⁶. 144. §. m., **A nagy**, héb. *sok vizeknek rakását*. Ez lehet a vöröstengeri vagy kinapataki szabadtásnak egy ismeretlen vo-nása, vagy talán csak költői formába öltöztetése Ex. 14, 21. vnek, mely szerint Jahve keleti széllel választotta két felé a tenger vi-zeit, amit Zsolt. 77, 20. így fejez ki: „A tengerben volt útat, és ösvényeid a sok vizekben“. A szeleket nevezni Jahve lovainak, ismert kép volt, l. pl. Zak. 1, 8; 6, 1. sköv. Ez volt a legnagyobb Jahvének népe szabadtására véghez vitt nagy tettei között, ezért említi ezt most itt az egésznek összegezéséül.

Befejezés: 16—19. v.) A theofániában érintett katasztrófák-kal párhuzamba állítja a most várhatókat.

Kilencedik strofa: **16. v.) Hallottam, és reszketett ben-sőm, A hangra megremegtek ajkaim**: a *qól* elé valamennyi fordító névelőt told be: *a szóra*, t. i. a hallott dolgot közlő szóra *reszkettek* ajkai. A Jahve multban véghez vitt nagy hadi tetteinek hallatára kitörő ijedség átmegy a küszöbön álló és még nagyobb eseményektől való félelembe. Itt tűnik ki, hogy a multat csak azért idézte fel, hogy azzal példázza Nagy Sándornak hamar be-telendő sorsát, amire még gondolni is borzalom. Az első ijedség nem szűnik, hanem mind jobban hatalmába keríti prófétánk egész lényét: **Revesedés jön csontjaimba, és talpig reszketek**; héb. és alattam reszketek, *Aki*, vagy: *Hogy nyugodjak*, értsd: nyugton várjak, azaz: **Mert nyugton kell lennem a szorongatás nap-jáig**, a *lejóm cārāh*-val párhuzamosan a la'atót: addig, **Mig fel- vonul e népre az, aki jegudennú** visszavivő mondat, aki minket támadni fog. Lehet *le'am* helyett *le'um*-ot is olvasni: *Mig felvonul a nép, mely minket támadni fog*; csak az a baj, hogy leum aleffel irandó.

hogy mivel a nap és hold nem jött fel, *nyilaid világosságra mellett járnak* (már mint az emberek, *villogó dárdád fénye mellett* (Izr. magy.)

Hetedik strófa: 12—13. v.) A theofánia a természeti jelenségek festése után most áttér a történeti jelenségekre: az Isten kivonult népe megtartására, és összetörte Egyiptomot. **12. v.) Felindulással tiprod a földet**, izgatott, hosszú lépésekkel méregeti végig a földet, és **Haraggal csépelsz nemzeteket. 13. v.) Kivonultál néped megtartására**, héb.: „üdvére“, **felkented** (ez vagy appositio a *nép*-hez, vagy varians, ami valószínűbb verstani szempontból) **megtartására**: itt *lejésa'* alá, mintha inf. volna, 'et praepositiovel tárgyúl rendeli *mesichéká* (rendesen *mesichaká*)-t: *felkentedet megtartásra*; amiért is általában igére is változtatják e szót: *lósia'* = *lehósia'*. A felkent alatt nem a királyt (Keil), sem nem a főpapot (Duhm) kell érteni, hanem magát a zsidó népet. Deutero- és Tritojesaja óta ez a kifejezés többé már nem új, és a papi és prófétai hivatás (Jes. 61, 6) tudata kivált nehezebb időkben, igen eleven volt a zsidókban. Zsolt. 28, 8; 84, 10; 105, 15. elég világosan a népre alkalmazza a felkent kifejezést. A megjelenésnek azonban nem a megtartást illető pozitív-, hanem negatív eredményét mondja el, mert most az az aktuális: az ellenség elpusztítása. **Lezúztat az ormót**, héb.: *föt*, **az istentelen házáról**, mint a következő stichos mutatja, itt a ház alatt nem családot, hanem épületet kell érteni, ezért kellett a *föt* átvitt értelemben ormónak fordítani, **Feltakarva, 'arót a 'aráh** ige pi. inf. abs.-a: megmeztelenítve **a fundamentomot nyakig**: oly mélyen kiásva a fundamentomot, hogy a gödör az embernek nyakig érne. A kép még a vihar leírásával függ össze: a villám a házat ormától fundamentomáig lesújtotta, de úgy, hogy az nem csak egyenlővé tette a földdel, hanem még fundamentomát is felforgatta. Az „istentelen sem nem a Káldeus, sem nem Nagy Sándor, hanem Egyiptom, mint már a régiek is helyesen értették, bár ő közülök némelyek a *föt* magyarázták a Faraóra és az ő elsőszülöttére, akinek az angyal által való megölését értették a főnek a házból való kivestése alatt. De a kép nem ezt jelenti, hanem azt, hogy Jahve a Faraó házat, érteve alatta a dynastiával együtt az államot, tetőtől talpig tönkre verte. De nem egészen lehetetlen az sem, hogy a Sisera feje volt az a „fő“, (Bir. 5, 26.), amelyre itt szerzőnk gondolt. A következő strófa hozza közel ezt a sejtést. A végén *szelá* zenei jegyzet.

Nyolcadik strófa: 14—15. v.) Ebben a strófában a kinapataki exodus elmosódott hagyományaira (Sisera és a Kína patak megáradására) lehet homályos vonatkozásokot találni. A homály oka nem csak az irály, hanem talán a szövegromlás is. **14. v.) Átfúrtad az ő pálcájával**, vagy botjával, vagy átvitt értelemben dár-dájával, gerelyével; a suffixum pedig az ige szenvedő tárgyára megy: a saját pálcájával furtad át **vezére**, a Qéré szerint *vezérei*, **fejét**; ezt a Bir. 5, 26-ban leírt jelenetre lehet vonatkoztatni, ahol

Jáhel átfurja Sisera halántékát. De hogy a *perázó*, vagy — *zajv* suffixuma kire megy, az bizonytalan. A mostani szövegezés mellett legvalószínűbben a 13. vben említett „istentelen“-re. A theofánia specialis kina-pataki vonásai már elmosódtak. **Akik rohannak**, héb. *jisz'árú*, (nem kell megváltoztatni!) = viharzanak rám, mint a forgószél, **hogy engem szétszórjanak**, minden esetre ezeknek a vezéréről volt fennebb szó, bár a *perázó* vagy *perázájv* egy birto-
kosra útal, ezek meg többen voltak. **Úgy újjongva**, héb. *újjongásuk olyan* mikor rám rohannak, mint mikor szegényt akarnak megenni rejtékben, szabatosabban: mint mikor arra készülnek, hogy szegényt egyenek rejtékben. Ez a vonás is a Debora dala által megénekelt hagyományból való, mert a Faraó nem akarta Izráelt szétszórni. Az utolsó stichos az elnyomó, zsarnok ellenség rajzába nem igen illik bele, mert az nem épen titokban szokott szegényt enni; de bizony azért néha úgy is, és az istentelen zsaroló rajzának meg általában kiegészítő vonása ez, I. Zsolt, 10, 9. **15. v.) Megtiporad a tengert lovaiddal**, két acc., melyek közül az egyik az eszköz és mód közelebbi meghatározására szolgál, I. GK²⁶. 144. §. m., **A nagy**, héb. *sok vizeknek rakását*. Ez lehet a vöröstengeri vagy kinapataki szabadításnak egy ismeretlen vonása, vagy talán csak költői formába öltöztetése Ex. 14, 21. vnek, mely szerint Jahve keleti széllel választotta két felé a tenger vizeit, amit Zsolt. 77, 20. így fejez ki: „A tengerben volt útad, és ösvényeid a sok vizekben“. A szeleket nevezni Jahve lovainak, ismert kép volt, I. pl. Zak. 1, 8; 6, 1. sköv. Ez volt a legnagyobb Jahvének népe szabadítására véghez vitt nagy tettei között, ezért említi ezt most itt az egésznek összezésésül.

Befejezés: 16—19. v.) A theofániában érintett katasztrófákkal párhuzamba állítja a most várhatókat.

Kilencedik strofa: **16. v.) Hallottam, és reszketett bensőm, A hangra megremegtek ajkaim**: a *qól* elé valamennyi fordító névelőt told be: *a szóra*, t. i. a hallott dolgot közlő szóra *reszkettek* ajkai. A Jahve multban véghez vitt nagy hadi tetteinek hallatára kitörő ijedtség átmegy a küszöbön álló és még nagyobb eseményektől való félelembé. Itt tűnik ki, hogy a multat csak azért idézte fel, hogy azzal példázza Nagy Sándornak hamar betelendő sorsát, amire még gondolni is borzalom. Az első ijedtség nem szűnik, hanem mind jobban hatalmába keríti profétánk egész lényét: **Revesedés jön csontjaimba, és talpig reszketek**; héb. és alattam reszketek, *Aki*, vagy: *Hogy nyugodjak*, értsd: nyugton várjak, azaz: **Mert nyugton kell lennem a szorongatás napjáig**, a *lejóm cáráh*-val párhuzamosan a la'atót: addig, **Mig felvonul e népre az, aki jegudennú** visszavivő mondat, aki minket támadni fog. Lehet *le'am* helyett *le'um*-ot is olvasni: *Mig felvonul a nép, mely minket támadni fog*; csak az a baj, hogy leum aleffel irandó.

Betét: **17.** v.) Az a kántor, aki a zsoltárunk liturgiai felszere-
relését végezte, ezt a félelmes jövőre való szomorú utalást találta
a legalkalmasabbnak arra, hogy hozzá fűzze azt a betétet, mely az
egésznek alkalmi vonatkozást van hivatva adni inség és szűk ter-
més idejére, *Mert*, az előzők megokolása: azért gondol sohajtva
a jövőre, mert *füge nem virágzik*, vagy, mivel ez a fügének
nem is szokása, olv. LXX. után Now. s másokkal *tifrach* helyett
tifreh: nem hoz gyümölcsöt = nem *terem*, *És nincs hozam: gyü-
mölcs a szőlőtőkön*, Hazudott, *Megcsalt az olajfa termése*, héb.
csinálmánya, *És a mezőség nem termett*, héb. csinált, mivel itt az
alany többes, az állítmány egyes, némelyek ezt úgy egyeztetik,
hogy *sedémót* helyett *szádeh*-t olvasnak: a mező nem termett
eledelt: Kiveszett az akolból a juh, héb.: kivágta, t. i. Jahve az
akolból a juhót; de *gázar*-t itt vagy intr. értelemben veszik, vagy
nigzar nifalt olvasnak helyette, *És nincs marha az istállóban*.

Tizedik strófa: 18. 19. v.) A befejezés. Bár a jövőre nagy
katasztrófára gondol; mégis örvendeznie kell, mert azt az a Jahve
hozza a népre, aki az üdv Istene, és aki ezt a mostani nyomorú-
ságok közt is meg fogja mutatni. **18.** v.) A *ve* adversative: **De**,
bár szomorúságra volna okom, én Jahvéban örvendezem, **Viga-
dok** üdvöm Istenében = az én üdvözítő Istenemben; mert: **19.**
v.) Jahve az Ur, héb. *Uram*, az én erőm, És olyanokká teszi
lábaimat, mint a szarvasokéi, l. 18. Zsolt. 34. vből; És ő, a
legnyomasztóbb körülmények között is magaslataimon lépdeltet
engem: szabad és tiszta látókörű magasságba emel. A záradék:
A karmesternek húros zenére, zenei jegyzet. A *neginótaj*-ban *aj*
nem birtokos személyrag: *húros hangszereimre* vagy *zenéimre*;
hanem vagy Jahve rövidítése: *neginót j.* = Jahve húros zenéjére,
vagy képző, tehát *neginotaj* a főnév tiszta, suffixum nélküli alakja.
